

87/102

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 3-4 / ÅRGÅNG 21 / DEC. 1946

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
<i>Adell, Arthur</i> : Psaltarsång eller psalmodiering på svenska	6
— » — Reformationen i Finland	45
— » — Evangelisk gudstjänstsyn	82
— » — Nordisk tidegård	94
<i>Arnér, Gotthard</i> : Sacrae cantiones	123
<i>Cederbom, E.</i> : Nya introitusalternativ	54
<i>Cnattingius, Bengt</i> : Kumla kyrkas räkenskapsbok	121
<i>Edwall, Pehr</i> : Nordisk tidegård	104
— » — Laurentius Petri Sällskapets studiekonvent	113
<i>Gustafsson, Karl G.</i> : Nya introitusalternativ	56
<i>Jonsson, Inga</i> : Dansk Kirkesang	29
Laurentius Petri Sällskapet	62, 113
<i>Lindquist, David</i> : Om förarbetet till 1793 års handboksförslag	117
<i>Pedersen, Gunnar</i> : Tidebönnen i Danmark	102
<i>Peters, Knut</i> : Tvenne liturgisk-musikaliska handskrifter från reformationstiden	35
— » — Nordisk tidegård	94
Recensioner (kortare)	31, 56, 124
<i>Redin, Jan</i> : Jungfrun Maria i svenskt gudstjänstliv efter re- formationen	68
<i>Sandvik, Agnar</i> : Norsk gudstjenesteliv i dag	86
— » — Tidebönnen i Norge	100
<i>Segelberg, Eric</i> : Missale lundense	65
— » — Referat av Nordiskt möte angående tidegården	109
<i>Wentz, Hilmer</i> : Johan Olof Wallin i översättning	19
<i>Wiking, Bo-Sture</i> : Psalmbokens textrevision	1

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 144 00. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4: 50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Pastor, Teol. Lic. Eric Segelberg, Uppsala: Missale lundense. — Kyrkoherde Jan Redin, Långasjö: Jungfrun Maria i svenskt gudstjänstliv efter reformationen. — Kyrkoherde A. Adell, Söderköping: Evangelisk gudstjänstsyn. — Sogneprest Agnar Sandvik, Vinje: Norsk gudstjenesteliv i dag. — Nordisk Tidegård: — Pastor Eric Segelberg: Referat av och reflektioner kring nordiskt möte ang. tidegården. — Laurentius Petri Sällskapets studiekonvent och årsmöte. — Docent D. Lindqvist, Lund: Om förarbetet till 1793 års handboks-förslag. — Intendent B. Cnattingius, Linköping: Kumla kyrkas räkenskapsbok. — Domkyrkoorganist G. Arnér, Växjö: Sacra cantiones. — Recensioner. — Anmälan.

Bo Wedrups Orgelbyggeri,

FIRMA ORGELTJÄNST

U p p s a l a

Kungsgatan 30 B - Tel. 363 57

*Melodihänvisningarna*till varje psalm
gör den**GLEERUPSKA PSALMBOKEN**

värdefullare.

Begär prospekt.

C. W. K. GLEERUP, LUND

Doktors-**avhandlingar**

tryckas perfekt å

Skånska**Centraltryckeriet**

Grönegatan 14

Lund. Tel. **10275**

Gods idéer

TECKNING RETUSCH
KLICHEER SKYLTA

KÖHLERS KLICHÉ

Tel. 16734. 10842

Malmö ANSTALT
ST. NYGATAN 54

Missale Lundense.

Den liturgiska forskningen har under detta århundrade gått framåt över hela världen. Upptäckten av kultens utomordentliga betydelse för den kristna Kyrkan liksom för religionen över huvud taget, har liksom den nyvaknade liturgiska rörelsen befordrat intresset och iver för liturgiskt studium både bland teologiska forskare och praktiska kyrkomän.

Även i Sverige har denna tendens gjort sig märkbar. Den nya religionshistoriska skolan i Uppsala med namnen Widengren och Egnell har låtit den liturgisk-ritualistiska tolkningen av religiösa texter och icke minst Gamla Testamentet, bli av avgörande betydelse. Den svenska gudstjänstens historia, för vilken knappast någon intresserat sig sedan Sven Baelters dagar, började man redan på 1850-talet intressera sig något för, men först med Ullman och sedan Quensel, Lizell, Rodhe och Helander möta vi de banbrytande namnen, då det gäller utforskandet av de senaste 400 årens liturgi-historia. Arbetet är icke avslutat. Oerhört mycket återstår. Den som följt med i L. P. S. skriftserie eller studerat Peters publicering av liturgiska handskrifter i denna tidskrift kan ana, att väldiga och svårtillgängliga forskningsfält öppna sig. Här gäller det att nå och utforska den faktiska liturgiska traditionen, sådan den tett sig i vår Kyrka, ty det visar sig att denna når man icke blott genom studium av de officiella handboksutgåvorna.

Denna forskning har berört de senaste 400 åren. Men Kyrkan i Sverige har en historia liksom en liturghistoria, som omspannar nära 1000 år. Vad har gjorts åt de övriga 500 årens liturgiska utveckling? Frånsett Lindbergs dissertation, som behandlar vissa av de rörliga delarna i de svenska medeltida missalena, samt Dr Tony Schmidts skrifter, där vi icke få glömma det nyligen utkomna *Vallentunamissalet*, har praktiskt taget intet gjorts häråt. Antingen har man menat att den medeltida svenska Kyrkan hade romersk katolsk ritual och därmed avfärdat kravet på dess utforskning utan att inse, huru den svenska Kyrkan då hade en i alla stift växlande gudstjänstordning eller också har man givit upp inför uppgiftens svårighet. Att denna inställning varit vådlig, visar sig inte minst när det gäller studiet av 1500-talets genomgripande kulturreform.

Det är ganska vanskligt att förstå den tiden om det liturgiska ve-tandet börjar med 1500-talets Tyskland. Det hände att Quensel, när han skulle skildra den medeltida svenska mässan, använde det reformerade pianska Missale Romanum som källa. Metoden torde icke befordra vetenskaplig exakthet.

Orsaken till det ringa intresset för den medeltida svenska tradi-tionen är även att söka i svårigheten att nå materialet, liksom i uppgiftens väldighet. Ty det gäller att leta sig fram bland en mängd svårutforskade handskrifter och en djungel av hopplöst hopblandade och skadade handskriftsfragment, samt ett vackert bestånd 1400- och 1500-talstryck av de flesta stiftens mässböcker, tideböcker och handböcker. Vidare gäller det icke, som efter 1500-talet en relativt enhetlig tradition för hela riket, utan det gäller åtta olika stift, där enhetligheten heller icke var fullständigt genomförd, och dessutom tillkommer ett antal ordnar med sina egna ritual. Dessa traditioner måste sättas in i sitt internordiska och in-tereuropeiska sammanhang.

Då nu uppgiften är förelagd att tränga in i detta forskningsom-råde, måste en viktig uppgift vara, att låta de svåråtkomliga käl-lorna bli tillgängliga för forskningen. Något är redan gjort. Isaak Collijn utgav det nyupptäckta Manuale Upsalense, den tyske kyrkorättslärd Joseph Freisen de övriga tryckta manualena. Ingen har emellertid vågat sig på något brevarium eller missale förrän i år, då till Lunds domkyrkojubileum en praktfull faksimileupp-laga av Missale Lundense 1514 utkom, vilken ingår i L. P. S.:s urkundserie såsom nr IV. Det var Birger »med Guds nåd ärke-biskop i Lund, Sveriges primas och den apostoliska stolens legat» som lät rätta och förbättra domkyrkans mässeordning och befallde kaniken, magister Christiernus Pedersen att i Paris ombesörja tryckningen för att så ernå en större enhet i mässans firande över hela stiftet »så att Gud och alla hans helgon i alla kyrkorna en-dräktigt och med en mun måtte förhärligas».

Det är svårt att tillfullo uppskatta värdet av denna utgåva. Det tillkommer framtiden. Oss tillkommer att glädjas åt upptäckten av det ena värdefulla efter det andra. Lundatraditionen har tvivelsutan varit ytterligt betydelsefull för hela Norden. Ärkebiskopen var ju Nordens främste. I Lund möttes Nordens kyrkomän. Det är icke otro-ligt att vissa böner t. ex. ur Ordo Missae över Lund vunnit insteg i övriga stift, utom naturligtvis Upsala, där man med utomordent-lig envishet och konservatism höll fast vid en enkel, ålderdomlig

och särpräglad tradition. Det tillkommer framtidens forskning att närmare klargöra huru härmed förhåller sig.

För nutidens och framtidens svenska gudstjänstliv kommer säkerligen denna utgåva att äga betydelse. Här finnes en rikedom av sköna böner och sånger till mässan, som tvivelsutan kan komma väl till pass, då det gäller att berika våra nuvarande böcker med t. ex. tacksägelseböner efter nattvarden. 1500-talet förmådde ju blott översätta kollektbönsserien. Lundamissalet äger även i sin textordning intressanta ting. Alla tre julmässorna ha enligt urgammal kyrklig ordning tre textläsningar: ur profeterna, breven och evangelierna, vidare finnas för de gamla stationsdagarna, onsdag och fredag, året runt epistel och evangelium, vilket f. ö. är mycket sällsynt redan i 1400-talets mässbokstryck. Det är icke omöjligt att denna serie kan komma väl till pass om man vill följa någon gammal tradition vid de allt vanligare vardagsmässorna. Detta synes så mycket nödvändigare för oss än för medeltidskyrkan, som vi icke i samma mån som den ha de många helgondagarnas mässor att variera med. Om framtiden ville eftersträva större enhetlighet i Nordens Kyrkor, kanske enade i en enda under metropoliten i Lund, så att icke var Kyrka ginge sin väg, som nyligen skett här vid evangeliiboksrevisionen, då kunde måhända Lundatraditionen komma väl till pass, som grundval för en revision.

Docenten Bengt Strömberg har författat en efterskrift till Missale Lundense, där han med stor sakkunskap ger inblick i missalets tillkomst samt belyser den liturgiska utveckling, som ligger bakom denna slutgiltiga upplaga, och vissa egendomligheter i den rituella utformningen av mässan t. ex. den omdiskuterade rubriken om kyssandet av korset i mässans begynnelse, där han tvivelsutan kommit till den rätta lösningen vad lundatraditionen angår.

Registren, som äro utomordentligt väl gjorda, lämna knappast något övrigt att önska och äro till ovärderlig hjälp vid bokens användning. Möjligen kan man undra, varför liturgiska formler som »flectamus genua» icke äro medtagna då »pax tecum» finnes med. Kanske hade det varit till någon hjälp om epistlar, även gammaltestamentliga, tryckts för sig, och lectiones i mässor med tre eller flera texter samlats i en egen grupp. Register över votivmässorna hade även varit värdefullt så att man icke varit enbart hänvisad till introitustexterna. Dessa obetydliga anmärkningar äro blott gjorda för att vissa huru utomordentligt välgjord registrering är. Någon in- eller utländsk utgåva med bättre torde icke stå att uppbbringa.

I England, där sedan länge liturgisk forskning bedrivits intensivt, ha flera sällskap bildats, vilka utgivit liturgiska källor icke blott till engelsk rit utan även kontinental, ja medan vi i Sverige varit likgiltiga har Yesterton givit ut »The mass in Sweden», där förutom Röda Boken och andra senare svenska liturgier, med engelsk översättning även en medeltida mässeordning för Upsala: Surtees Society och Henry Bradshaw Society äro de mest kända sällskapen. Deras publikationer äro mera sällan i faksimile, och kunna därför synas lättillgängligare, även som de äro försedda med ganska utförlig kommentar. Missale Lundense ställer, emellertid vad förnämlighet beträffar, dessa i skuggan. Det torde även överträffa Pragmissalet, som utkommit i faksimile och kan mycket väl mäta sig med de praktfulla utgåvorna av karolingiska evangeliibandskrifter och det engelska Sarumantifonalet. Äran härför tillkommer Malmö ljustrycksanstalt och dess chef John Kroon. Är det en alltför djärv önskan, att Lundamissalet skall vara blott det första i en serie med medeltida svenska liturgiska tryck och varför icke handskrifter därtill? Här väntar Upsalatraktionen, här väntar det kanske förnämligaste av medeltida svenskt tryck Missale Strengnense och av handskrifter finnas en mängd synnerligen värdefulla och hittills av forskningen praktiskt taget outnyttjade dyrgripar.

Kunde detta önskemål infrias skulle möjlighet givas till ett grundligt studium av gudstjänstlivet i Sveriges medeltid. Huru betydelsefullt detta vore för oss i Sverige liksom för hela den västerländska liturgiforskningen i synnerhet nu, när en stor del av kontinentens liturgiska källskrifter för alltid gjorts otillgängliga för studium eller äro dolda bakom »järnridån», kan icke sägas.

E. Sg.

Jungfrun Maria i svenskt gudstjänstliv efter reformationen.

I SKEDA socken i Östergötland hände det någon gång mellan åren 1630 och 1650 att »H. Ingrid i Ingabo, H. Margareta i Wargsäter, H. Elsa i Herkesta och H. Anna i Moo haua låtit mååla på tuårwäggen widh Mariae Altare»¹⁾. Notisen är intressant. Först

¹⁾ Skeda kyrkoarkiv KI, 1 s. 67.

innebär den att den heliga jungfruns altare stod kvar i Skeda kyrka ännu mot mitten av 1600-talet, trots de aktioner som flera gånger gjorts mot bialtarna under det gångna århundradet²⁾. Vidare stod detta altare icke blott som ett museiföremål, en rest från gången tid, men fyra hustrur i församlingen aktade tillbörligt att pryda väggen varemot det stod. Det var den nordöstra kortväggen i långhuset som traditionellt var bakgrund för mariaaltaret. Det stod alltså framför kvinnornas plats i kyrkan och nu gävo kvinnorna i Skeda på omtalat sätt sin hyllning åt Herrens moder.

Vad som här berättats om Skeda, är alls ingenting enastående i Linköpings stift. Kyrkoböckerna förmåla andra liknande ting.

År 1602 »gaff h. Ingrid Harnetz ett lachan till wor frws altare» i RISINGE³⁾.

I VÄSTERLÖSA fanns intill 1622 ett »S. Mariae chor» på norra sidan med ett altare, vilket Nicolaus Cnattingius, som detta år tillträdde kyrkoherdetjänsten, lät flytta in i sakristian, varefter han lät »bygga upp samma chor med wackert snickare wärk»⁴⁾.

I VARV antecknas i inventarieförteckningen så sent som 1639 »It Ryssetäkenne på Mariae altare gaff Arfid I Hauresta till testamente efther sin hustru»⁵⁾.

I NORMLÖSA fanns år 1633 »En gammal altaretäpete på Mariae altare»⁶⁾.

I ODENSVI antecknas: »Anno 1640 förährade w. Paull Jagson een altareduuk till Kyrkian och ligger uppå wåår fru-altare»⁷⁾.

Dessa anteckningar bära ett entydigt vittnesbörd. Gemene man hade med prästerskapets gillande ännu mot mitten av 1600-talet sin nedärvda kärlek till det gamla mariaaltaret och prydde det alltfört med dukar. Intentionen och fromheten bakom äro väl svåra att komma åt, men kunna väl anas.

²⁾ Som svar på konung Eriks framställda punkter hade prästerskapet redan 1561 förklarar: »Altare behöfwa icke wara i kyrkione flere än it, ther man handlar sacramentet uppå» (Sv. Riksdagsakter II: 1 s. 6). — I Kyrkoordningen talades även om »the mongo onyttiga Altaren som allestädes äro i Kyrkiomen» och på Uppsala möte 1593 hade man bestämt uttalat sig för deras avskaffande (Cnattingius: Uppsala möte 1593 s. 111).

³⁾ Risinge LI, 1 s. 108.

⁴⁾ Västerlösa C, 1 s. 170.

⁵⁾ Varv C, 1 s. 109.

⁶⁾ Normlösa C, 1 s.

⁷⁾ Odensvi C, 1 s.

Kan man nu säga, att det fanns en påtaglig spänning mellan folkets kärlek till de gamla inredningsföremålen — ev. fasthängande vid gamla devotionsformer — och å andra sidan den kyrkliga förkunnelsen och läran? Detta föranleder oss att fråga vad man egentligen lärde om jungfrun Maria efter reformationen.

Varken Luther eller Olaus Petri ville förmena någon människa att läsa Ave Maria. Vad Luther beträffar fortsatte han själv att läsa änglahälsningen dagligen ganska länge. Utläggningen av Magnificat 1521 utmynnar i en bönesuck till Guds moder. Olaus Petri framhåller att Ave Maria icke är en bön varigenom en människa begär något, men en hälsning Gud och hans »elscheligha modher them reena jomfrw Marie till loff och prijs». I utläggningen av Magnificat säger han att det är Gud som skall prisas för hennes skull eftersom han gjort henne så härlig⁸⁾. — Ave Maria var jämte Fader vår och Credo vad som skulle upprepas i varje predikan⁹⁾ enl. vad som beslöts på kyrkomötet i Örebro 1529. — detta i överensstämmelse med god medeltida tradition¹⁰⁾.

Ett kodifierat och sanktionerat uttryck för vad de efterreformatoriska tyska lärofäderna tänkte om Maria finna vi i Konkordieformeln.

»På grund av denna personliga gemenskap och förening av de båda naturerna har Maria den högtlovade jungfrun, fött icke blott och bart en människa utan en sådan människa, som i sanning är Guds, den Allrahögstes, Son, såsom ängeln betygade. Han bevisade redan i moderlivet sitt gudomliga majestät på det sättet, att han föddes av en jungfru utan att hennes jungfrulighet kränktes. Därför är hon i sanning Guds moder och har likväl förblivit en jungfru»¹¹⁾.

Frågas på vilket sätt detta skedde att Guds Son kunde födas av en jungfru utan att hennes jungfrulighet kränktes, svaras:

»För det andra kan Kristus vara på ett obegripligt och andligt sätt, då han icke begränsas av rummet utan genomtränger alla skapade varelser... och liksom vidare ljuset och hettan genomtränger luft, vatten, glas, kristall och dylikt utan att vara rums-

⁸⁾ Se härom Estborn: Evangeliska svenska bönböcker under reformations-tidevarvet s. 298 f.

⁹⁾ Sv. Riksdagsakter I, s. 119.

¹⁰⁾ Se K. B. Westman: Reformationens genombrottsår i Sverige s. 82.

¹¹⁾ Svenska Kyrkans Bekännelseskriter, utgivna under redaktion av Dick Helander s. 636.

ligt begränsande, med flera dylika exempel. Detta sätt använde Kristus, då han gick ut ur den tillslutna graven, då han kom genom stängda dörrar, då han är i nattvardens bröd och vin och då han, såsom vi tro, föddes av sin moder.»¹²⁾

Jag har icke haft tillfälle att undersöka svenska samtida teologers uppfattning i dessa stycken, men den torde icke ha varit av annan karaktär. Om Laurentius Paulinus teser »De Persona Redemptoris nostri Jesu Christi» skriver Lundström: »Varken inkarnationsdogmen eller den av de lutherska dogmatikerna med sådan förkärlek behandlade läran om *communicatio idiomatum* har här erhållit någon utbildning utöver av Chemnitz och i konkordieformeln givna bestämmelser»¹³⁾.

Ortodoxiens fullmogna uppfattning betr. inkarnationen och jungfru Maria kan hämtas från Hollazius. Han skriver: »*Ecclesia christiana sanctum virginem Mariam recte vocat theotokon sive deiparam... Maria cui angelus conceptionem denunciavit disserte dicitur virgo Luk. 1:27 quare virum non cognoverat v. 34 quae admirando superventu Spiritus sanctus foecundata est v. 35 Fuit itaque Maria virgo ante conceptionem in partu: an vero fuerit aeiparthenos semper virgo e sacris literis apodictae ostendi nequit. Perennem tamen Mariae virginitatem conjiciunt nonnulli ex eo quod Christus affixus cruci matrem commiserit curae Johannis commendaturus eam superstitionibus filiis, si quos a viro cognita perperisset*»¹⁴⁾.

Hollazius hävdar här Marias virginitet *ante conceptionem, in partu* och har ingenting att invända mot den uppfattning som gör gällande att Maria är *semper virgo*, en orörd jungfru också *post partum*, även om han ej med Skriftens tydliga ord kan hävda denna uppfattning. Att hon med alla rätt bör kallas *theotokos*, Guds moder, är för de ortodoxa författarna en klar och tydlig sak. »Därför är hon i sanning Guds moder» skrev man i Konkordieformeln, som förut påpekats. — När Laurentius Petri d. y. sjöng om henne i psalmen

»... sannerligh war Guds modher en ödmjuk tärna»

kan väl detta av en modern författare karakteriseras som »den katolskt klingande hyllningen» till Maria¹⁵⁾, men när orden skrevos voro de renlärig teologi omsatt i poesi.

¹²⁾ A. a. s. 626.

¹³⁾ Herman Lundström: Laurentius Paulinus Gothus, s. 82.

¹⁴⁾ Hollazius: Exam. theolog. acroamat. s. 117.

¹⁵⁾ Liedgren: Svensk Psalm och Andlig visa s. 176.

Den mariologi som vi i de anförda citaten har skymtat är icke nyuppfunnen av de omtalade lärarna. Tvärtom är den ärvd från den gamla kyrkan tillsammans med dogmat om inkarnationen, uppfattningen om Maria semper virgo hade under medeltiden byggts ett system av symboler hämtade ur Skriften och naturen, med vars hjälp de fromma försökte uttrycka det Guds under hon blev föremål för. Detta bildspråk togs i arv av den reformerade kyrkan, när däri överfördes den gamla gudstjänstens texter. De tjänade uppgiften att framhäva Marias enastående ställning i frälsningshistorien. I det följande skola vi upprepade gånger få anledning att återkomma till Marias symboler.

Men givet är att det fanns en betydelsefull åtskillnad mellan den förreformatoriska och den efterreformatoriska uppfattningen av Maria. Vari denna bestod kan uttryckas med orden i Augsburgiska bekännelsens apologi;

»Även om vi kunna medgiva att den saliga Maria beder för Kyrkan så fråga vi: upptager hon själarna i dödens stund, besegrar hon döden, levandegör hon? Vad gör Kristus om den saliga Maria gör detta? Ehuru hon är värd den största ära, så vill hon likväl icke jämsställas med Kristus, utan hon önskar, att vi skola betrakta och efterfölja hennes exempel.»¹⁶⁾

I själva verket är det alldeles samma distinktion som Nova Ordinantia 1576 uppdrog. Där avvisas all »åkallan av helgonen som förebedjare hos Gud. Dock inskärper den kraftigt vördnaden för dem, särskilt jungfru Maria, 'vilken utan tvivel blev av den Helige Ande helgad och renad i sin moders liv'»¹⁷⁾.

Detsamma återfinnes i den förklaring som ärkebiskopen Laurentius Petri d. y. avgav i samband med sin konsekration: »Gudomlig dyrkan av Maria strider mot Guds Ord. Men i en motsatt ytterlighet hade man i lättsinne glidit ner då man djärvdes förringa den heliga jungfruns förtjänst och tillägga henne alla möjliga fel. Det vore tillbörligt att tänka och tala vördnadsfullt om henne som aktats värdig att föda Guds Son»¹⁸⁾.

Som av flera forskare framhållits betydde Johan III:s och liturgisternas uppfattning inte något brott med vad som tidigare förkunnats, blott att en viss accent lades i bestämd riktning. — Uppenbarligen fanns det predikanter som i rabulistisk anda små-

16) Sv. K:s Bek. s. 246.

17) Holmqvist i Sv. Kyrkans Historia III:2 s. 45.

18) Liedgren a. a. s. 178.

dade jungfru Maria, på samma vis som de talade lastligt om de kyrkliga ceremonierna. Men ansvars-kännande kyrkans män ställde sådana till ansvar, även om de ogillade Liturgien. Även Abraham Angermannus var med i rätten, som 1576 förhörde en skeppspräst för hans smädelse mot jungfru Maria och förordnade om att taga honom i fängsligt förvar¹⁹⁾.

Det förefaller som om RODHE i sin bok »Den svenska reformationens liturgiska tradition» icke tillräckligt beaktat denna reformatoriska uppfattning av Maria och att hans framställning därför i viss mån blivit missvisande. Det synes som om han bedömt texterna för mycket efter vad vi — upplysningstidens efterlevare — anse vara »evangeliskt» mera än vad dåtidens teologer och fromma inlade i begreppet den rätta läran.

Intresset är inriktat på att se huru man under reformationstiden behandlade texter övertagna från medeltidens gudstjänst, när man försökte anpassa dem efter den nya tidens förhållanden. Rodhe sammanfattar resultatet betr. *Aspöboken*, att de avvikelser som den innehåller från de medeltida brevarierna »leda sitt ursprung i en strävan att ur det från romerska kyrkan mottagna materialet avlägsna mot en evangelisk uppfattning stridande uttryck.»²⁰⁾ *Aspöboken* befinnes därvid ha lyckats väl med sin föreliggande uppgift. *Tunhemsboken* däremot anser Rodhe intaga en »vacklande hållning gentemot avgjort oevangeliska element»²¹⁾.

Illustrationsexempel erbjuda responsorierna i 1^a nokt. in die circumcisonis. De tre ifrågavarande responsorierna ha följande lydelse.

1. Descendit de coelis verus deus ex patre natus introivit in uterum virginis nobis ut appareret visibilis indutus carne humana sine peccata macula. Et exivit per clausam portam deus et homo verus lux et vita conditor orbis. Versus: Tanquam sponsus dominus procedens de thalamo.

2. O magnum mysterium et admirabile sacramentum ut animalia viderunt deum natum. Jacentem in praesepio beata virgo cuius viscera meruerunt portare dominum Jesum Christum. Vers: Domine audivi auditum tuum et timui, consideravi opera tua et expavi in medio duum animalium. Jacentem in praesepio.

3. Sancta et immaculata virginitas quibus te laudibus referam

19) Se Ragnar Ohlsson: Abraham Angermannus s. 44 not 31.

20) a. a. s. 62.

21) a. a. s. 101.

nescio. Quia quem coeli capere non poterant tuo gremio contulisti. Vers: Benedicta tu in mulieribus.

Betr. Aspöboken har Rodhe tvenne varandra motsägande uppgifter betr. dess ställning till dessa responsorier. Å sid. 46 säges att den har de två första responsorierna, men utelämnar det tredje. Å sid. 59 säges att den allenast har med det andra, men utelämnar det första och det tredje. Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att undersöka vilkendera uppgiften som är den riktiga. Anledningen till uteslutandet finner han vara att där fanns »en sådan uppfattning av jungfru Maria företrädd, att de måste utelämnas vid en gudstjänst, som ville stå i överensstämmelse med evangelisk kristendom»²²⁾.

Tunhemsboken utelämnar enl. Rodhe allenast den första av de tre texterna. Förf. anser att detta sker av dogmatiska skäl och att avskrivaren stött sig på uttrycket »Et exivit per clausam postam». Men han finner det vittna om osäkerhet i bedömningen av vad som är tillbörligt ur evangelisk sunpunkt när det tredje responsoriet är medtaget i Tunhemsboken²³⁾.

I själva verket finns det ingenting i dessa texter, som står i strid med den uppfattning av jungfru Maria, som den efterreformatoriska ortodoxa teologien hyste och som vi ovan funnit i Konkordieformeln eller hos Hollazius. Det är alldeles säkert att gjorda uteslutningar haft andra grunder än dogmatiska. Av Rodhes undersökning av de ifrågavarande böckerna framgår att där många gånger breviarietexterna utelämnats utan att vi nu äro i stånd att finna orsaken därtill.

Nu visar det sig också att de tre responsorierna återfinnas i andra dokument om vilkas dogmatiska validitet man ej kan sväva i tvivelsmål. Resp. *Descendit de coelis* återfinnes i *Laurentius Petris De Officiis* på det motsvarande stället in *die circumcisionis*. Likaså upptages det i de båda *Liber Cantus (Upsaliensis & Vexiöensis)*²⁴⁾. För *Laurentius Petri* var alltså den ifrågavarande texten fullt korrekt

Resp. *Sancta et immaculata virginitas* återfinnes i den handskrift

²²⁾ a. a. s. 59.

²³⁾ a. a. s. 101.

²⁴⁾ Med någon modifikation. Resp. i *Liber Cantus* är i huvudsak detsamma och upptages som Resp. III in *Die Nativ. Christi*. Det har där den form, i vilken de medeltida breviarierna hade det på motsvar. ställe. Den passus som Rodhe ansett kritisk, lyder där: *Et exivit per auream portam*.

från Kalmar skola, som återspeglar de kalmaritiska skolgossarnas gudstjänstövning någon gång omkring året 1640²⁵⁾.

Samma är förhållandet med ett responsorium in die purificationis. Rodhe²⁶⁾ påpekar att i breviariernas resp. II äro orden uteslutna: »Quem virgo concepit virgo peperit virgo post partum quem genuit adoravit». Uteslutningen är i alla händelser icke gjord av dogmatiska skäl, eftersom samma ord återfinnas i ant. super magnificat in primis vesp. samt i det första responsoriet. Det förtjänar omnämnas att ifrågavarande antifon och responsorier upptagas av Laurentius Petri i De Officiis utan anmärkning. Här är alltså en tydlig bekännelse till Maria semper virgo.

Rodhe har påvisat alla de fall då Aspöboken utelämnat brevariernas mariatexter. Det är emellertid också av intresse att se vad som tagits med och vad som i nämnda bok säges om Maria. Det befinner sig icke vara obetydligheter.

Naturligtvis kallas hon *dei genitrix* (ant. II in I noct. in die pur. Marie) och *beata virgo* (ant. super magnif. in die pur. Marie). I resp. på III Adv. tilltalas hon direkt:

Suscipe verbum virgo Maria, quod tibi a Domino per angelum transmissum est concipiens per aurem deum pariens et hominem ut benedicta dicaris inter omnes mulieres. Vers. Ave Maria gratia plena dominus tecum.

Tillbedjans ton är påfallande. Föreställningen att konceptionen skedde »per aurem» går tillbaka till S. Augustinus och delades av ett stort antal av kyrkans fäder. Den blev aldrig fastställd som officiell kyrklig lära, men fick otaliga uttryck i kyrklig hymndiktning och i liturgiska texter²⁷⁾. — Användningen av änglahälsningen är påfallande riklig.

Utan betänkligheter övertar Aspöbokens avskrivare hela fonden av de gamla texternas symbolspråk. I en antifon i laudes in die circumcissionis talas med ord som går tillbaka på en hymn av Sedulius om huru ordet som trängde in genom jungfruns öra var kraftigt nog att förvandla hennes liv till ett Guds tempel.

Domus pudici pectoris templum repente fit dei intacta nesciens virum verbo concepit filium.

²⁵⁾ Härom se nedan.

²⁶⁾ a. a. s. 89 noten.

²⁷⁾ Framställningen av Marias symboler och de medeltida föreställningarna om virginiteten och inkarnationen har jag tagit ur Yrjö Hirn: Det heliga skrinet, vartill hänvisas.

En av de egendomligaste bland de gamla mariasymbolerna är den som återfinnes i Aspöboken i en ant. i laudes in die circumcissionis:

Quando natus est ineffabiliter de virgine tunc impletæ sunt scripturæ sicut *pluvia in vellus* ascendisti, ut salvum faceres genus humanum: te laudamus deus noster.

Vad är det för regn som faller på skinnet utan att det blir vått? Därom berättas i Domarebokens 6:36—40. Gideon utbad sig det undret av Herren till bevis på att han var den utsedde frälsaren för Israel att daggen skulle falla utan att väta den utbredda ullen — »Och Gud gjorde så den natten».

Som jungfru undfick hon, som jungfru födde hon och som jungfru förmådde hon tillbedja Frälsaren efter födelsen. Denna tanke återvänder ständigt i texterna in die pur. Marie: »Quem virgo concepit, virgo peperit virgo post partum quem genuit adoravit». Detta är den gudstjänstprägel som gör de gamla mästarnas framställning av julens händelse så gripande.

Innebörden i Marias gärning framställs ofta som en motsats till Evas. Man lekte med ordet »Ave» som ett omvänt Eva och lärde att Maria förändrat resultatet av Evas fall. Tydligt finns icke denna tanke uttalad i våra texter, men den ger återljud i antifonen till benedictus in die pur. Marie: »...hodie mortem quam femina intulit femina fugavit...» Maria kunde driva döden på flykten genom sin lydnad, när Eva genom sin olydnad hjälpt den till seger.

Ungefär samma texter som vi funnit i Aspöboken stå också att läsa i De Officiis. I ett tidigare omnämnt responsorium in die circumcissionis omtalas hur världens Frälsare har gått »per clausam portam». Detta är ett av de mest utnyttjade uttrycken för Marias okränkta jungfrulighet. I den lauretanska litanian ingår i raden av hennes bestämningar »janua coeli»²⁸⁾.

Vad beträffar Tunhemsboken återfinnas samma texter däri som här ha behandlats. Det föreligger ingen principiell skillnad mellan

²⁸⁾ Estborn a. a. påpekar att Maria är en »himmelrikets port» i tvenne betydelse för medeltidens fromma: genom hennes liv kom Kristus från himmelen till jorden och genom hennes nåd skola vi ingå i himmelriket (s. 67 not 80). Man kan kanske säga att endast den förra betydelsen är den som håller måttet för efterreformatiskt betraktelsesätt. Maria är medel för inkarnationen och därför skola alla släkten prisa henne salig, men därmed göres halt. I apologien frågades: retoriskt: »Upptager hon själarna i dödens stund, besegrar hon döden, levandegör hon? Vad gör Kristus om den saliga Maria gör detta?» Se ovan.

Aspöbokens (resp. De Officiis) och Tunhemsbokens framställning av Maria. Avskrivaren i Tunhem har visserligen medtagit åtskilliga texter som man i Aspö uteslutit, men därest de givit uttryck för en annan uppfattning av Maria ha de mer eller mindre lyckligt korrigerats. Rodhes omdöme att Tunhemsboken intar en »vacklande hållning gentemot avgjort oevangeliska element» torde vara missvisande²⁹⁾. Det drabbar även Aspöboken och Laurentius Petri i De Officiis. — Naturligtvis fanns det sådant i de medeltida texterna om Maria som ej kunde tolereras. Det gällde direkta hänvändelser till Maria om förbön hos Gud. Därför är t. ex. i Aspöboken en ant. i laudes på dominica infra circumcisionis utelämnad. Den förekommer ej heller vare sig i De Officiis eller i Tunhemsboken.

Vi skola ytterligare undersöka den förut omnämnda *sånghandskriften från Kalmar skola*, vilken numera förvaras i Musikhistoriska muséet i Stockholm. Den är i folio och har årtalet 1644 inskrivet på sitt sista blad. Det finns ingenting som talar mot att handskriften blivit till vid denna tid. Jämte en handskrift i oktavformat, nu förvarad i Västerås, är den törhända vår enda rest av en serie handskrifter med i huvudsak lika innehåll varav skolgossarna i Kalmar betjänat sig vid denna tid³⁰⁾.

I vår handskrift har det gamla officiet omdanats efter skolans behov. Därvid har man handskats mycket fritt med de föreliggande texterna. Vespers ordning har fått vara grundstomme. Men däri har inplockats varjehanda material från matutinen, laudes och completorium. När man alltså i den fullmogna kyrkoortodoxiens tidevarv hade fria händer att taga och vraka bland officiets texter, blir det intressant att se hur det gick med mariatexterna.

En hastig översyn visar att sådana texter förekomma ganska rikligt. Man har icke begagnat tillfället att utrensa tanken på Maria vid officiets omstuvning.

Redan ant. super magnificat in Dom. I Adventus begynner med en hänvändelse till den saliga jungfrun:

De te virgo nasciturum mundi salvatorem. . .

Texten utgjorde i Breviarium Lincopense en »memoria» om den heliga jungfrun efter completoriet på 1 sönd. i adv. Eftersom den icke inneslöt någon åkallan av Maria eller någon anhållan om hen-

²⁹⁾ a. a. sid. 101.

³⁰⁾ Här är icke tillfälle att ingå på närmare beskrivning av handskriftens innehåll.

nes förbön utan en lovprisning av inkarnationen, varigenom Herren kommer »per viscera virginis visitans nos» var den fullt acceptabel.

I samma anda hyllas Maria på den andra adv.-söndagen för att hon trodde; Beata es Maria quae credidisti, perficientur in te quae dicta sunt tibi a domino.

Ännu märkligare är dock responsoriet på Dominica I post Nativitatem, vari vi igenkänna detsamma som Rodhe fann så stötande i Tunhemsboken:

Sancta et immaculata virginitas quibus te laudibus referam nescio. Quia quem coeli capere non poterant tuo gremio contulisti³¹⁾.

Icke heller de blivande prästernas utbildare vid Kalmar skola anno 1640 ansågo otillbörligt att upphöja den saliga jungfrun på det sätt som här sker: hur jag skall kunna rätt göra det, förstår jag icke. Den senare hälften av responsoriet omsluter ett högeli-gen älskat motiv i den gamla mariologien. Man kunde icke nog häpna över att den Oändlige lät sig innestängas i Marias sköte³²⁾.

Vid julen sjöngs responsoriet Descendit de coelo, vilket är oss bekant från tidigare behandling. In die purificationis Mariae anges som ant. super Magn. Senex puerum portabat med dess bekännelse till Maria semper virgo: »quem virgo peperit, et post partum virgo permansit.

In die annunciationis Mariae präglas texterna av jungfruns åmin-nelse och hennes upplevda under. Psalmantifonen utgöres av äng-lahälsningen (Ave Maria gratia plena Dominus tecum, benedicta tu i mulieribus). Responsoriet är en »historia» om ängelns besök. Magnificatant. är brevariernas lovprisning av Maria: Gaudendum nobis est, i samma korrigerade form som redan Tunhemsboken och Ordo canendi meddelade den uti³³⁾. Orden »Maria, Maria tu totius principalis gemma» äro utbytta mot »o Jesus, o Jesus, o Jesus tu totius principalis gemma». Helt är ingalunda hyllningen av Maria utesluten därur. Det ihågkommes att Kristus vår medlare antagit vår natur »de sanctissima virgine virginum». Med starkare uttryck kan näppeligen en skapad varelse upphöjas.

Hymnerna till detta omstuvade officium ha i huvudsak tagits

³¹⁾ Ett borttaget blad gör att texten slutar här.

³²⁾ Sv. Ps. 62 har bevarat tanken åt oss, »Den världen ej begripa kan / Maria i sitt sköte fann. / Han är ett barn så späd och klen / Och jord och himmel bär allen.»

³³⁾ Rodhe: a. a. sid.

ur Gestritius-Rhezelius: »Någre Psalmer, andlige wijsor och loff-songer», 1619³⁴). De införas med både latinsk och svensk text. Jungfru Maria är ofta omtalad i dessa hymner.

På första adventssöndagen sjunges den gamla dithörande hymnen *Conditor alme siderum*, vars latinska text »egressus honestissima virginis matris clausula» återgives på svenska: »Oss föddes aff een Jungfru reen; / föruthan man och syndameen».

På Dominica post Epifaniam Domini meddelas hymnen *Agnoscat omne seculum* likaledes i svensk och latinsk form. Den latinska versen: »Maria ventre concipit, verbi fidelis semine quem totus orbis non capit, portant puellae viscera» återges på svenska:

»San Jungfru Maria ähr thet
Som undfåt här hans gudoms sädh
then wärlden ej begripa må
Jungfrun bar i sitt lifwe tå.»

På dom. IV post Ep. Domini möter hymnen »Fit porta Christi pervia».

»Iit underligit wärk är sport
Att genom then tillstängda port
Som aldrig förr uplåten war
Uthgick här en Konungh så klar.

Han som är Gudh öfwer all
Han utgick aff then jungfru saal
Är Skapare, Frälsare och tröst
Och hafwer alla återlöst.»

Symbolspråket ha vi förut gjort bekantskap med: Maria är den tillstängda porten. Det är ur denna hymn av Sedulius de tidigare omtalade antifonerna på Jesu omskärelses fest äro hämtade.

Den mariologi som denna skolhandskrift från medio av 1600-talet omsluter, betyder icke att vare sig de som sammanställde texterna eller de som använde dem i sin gudaktighetsövning voro vacklande i sin evangeliska tro. Men den visar Marias plats i den ortodoxa dogmatiken och vilken ställning renlärigheten ville anvisa henne i gudstjänsten.

Vända vi oss nu till *Rikspsalmboken 1695*, finna vi den i själva verket vara bärare av samma uppfattning om Maria som de hit-

³⁴) Se om denna Liedgren a. a. s. 208 och Tobias Norlind. »Latinska skol-sånger» s. 31.

tills behandlade skrifterna. En hastig genomgång av psalmerna där har visat att åtminstone tjugofem psalmer direkt omtala Herrens moder och nämner hennes namn med hedersbevisning. Icke antalet gånger är emellertid det viktiga, men sättet varpå hon omtalas. I mycket starka ordalag framhålles hennes jungfrulighet.

Olaus Petripsalmen, N. Ps. 40, hade denna ingress

»O Jesu Christ som mandom togh
I rena Jungfru lifwe!«

Ambrosius gamla hymn *Veni redemptor* (N. Ps. 58) hade i rikspsalmboken denna strof:

»Jungfruns qwed här fruktsam war
men jungfrudomen blef dock qwar
Guds stora kraft lät sig skina
werkande templet sina.«

Föreställningen om *Maria virgo post partum* har därmed sitt uttryck i psalmboken. Den gamla mariasymboliken lämnar också sina spår: *Maria* som *templum dei* i kraft av ordet som blivit kött i hennes liv.

Jungfruns renhet besjunga flera psalmer

»Guds nåd uthi en saligh tid
kom i den rena jungfruns qwid«
(G. Ps. 122 v. 3).

Det underbara mötet mellan *Maria* och *Elisabet* är alltfört föremål för de frommas begrundan:

»*Elisabet* kan det förstå
Och till *Maria* säger så:
Guds moder kom nu här till mig
Därav *Johannes* fröjdar sig.«
(G. Ps. 122 v. 5).

Att *Maria* bör betecknas som *Guds moder* är fortfarande klart: »Och sannerlig var *Guds moder* en ödmjuk tärna» (G. Ps. 251 v. 7).

Psalmboken försummar icke att tillägga *Maria* upphöjande bestämningar. Är hon *Guds moder*, så tillkomma henne sådana med all rätt. Hon är en »jungfru klar» (124:6) »*Maria moder skär och ren*» (123:3). Hon är *Sonens* »helga wälsignade modher» (147:3) och beskrives som »den jungfru skön» (147:2; 134:6). Och sådant

var intet oviktigt ting som man även kunde undvara och ändå ha en rätt lära. Nej, Josef fick därom en klar bevisning:

Joseph han twiflade
 men kom till rätta läran
 Förstod han Mariam
 den rena Jungfru wara
 som Guds Sons moder skulle blifwa
 Han sade det i sanning:
 Det är den Helge Andes verk
 I detta nya år!

(G. Ps. 134:3).

Det var upplysningen och neologien som gjorde rent hus med den gamla undervisningen om Maria. Skolgossarna i Växjö sjöngo väl ännu i medio av 1700-talet de gamla mariavisorna. Samuel Ödman ser dem allenast som en kvarleva från gången tid, en mängd besynnerliga titlar på jungfru Maria, vilka munkarna sysslat med i sina vigilier³⁵).

Och Wallin dammade grundligt bort alltsammans i sin nya psalmbok. I denna nämnes Maria vid namn allenast *en* gång (i den nuvarande två) och omtalas den rena jungfrun tio gånger i mer eller mindre dunkla ordasätt. Maria och hennes virginitet äro icke längre väsentliga ting, men bisaker, vid vilka man icke längre bör fästa någon uppmärksamhet.

Nyförvärven i 1937 års psalmer ha heller ingen plats för Maria. Hela den fond av översinnlig fägring och finhet som vi funno bevarad i 1600-talets gudstjänster och ännu är tillstädes i 1695 års psalmbok är kastad på sophögen — i evangeliets missbrukade namn. Sam. Gabrielsson hade väl icke alldeles fel, när han skrev i sin prästmötesavhandling:

»Maria har samlat kring sig släktenas kärlek, vördnad och tacksamhet. Riddare och skalder, tonsättare och konstnärer ha prisat henne salig ... Här är i sannig ett arvegods som Kyrkan inte har råd att förskingra. ..Men hur tillvaratas nu detta arv i Nya Psalmboken? Hur brukas nu detta pund? Inte en enda psalm om Jungfru Maria får förekomma! Det vore en uppgift för nästa psalmbokskommitté att söka få till stånd svenska och framför allt

³⁵) Samuel Ödman: Hågkomster från hembygden och skolan s. 57 f. (Stockholm 1924).

evangeliskt oantastliga textord till dessa översinnliga och serafiska tongångar» (scil. Mariahymnernas)³⁶).

Det är beklagligt att icke heller Den svenska Tidegården — den äldste gåva som Svenska Kyrkan fått i detta århundrade — kunnat ge den saliga Jungfrun en plats åter. Icke så att vi skulle resa hennes altaren på nytt, men så att det kunde bli levande för oss som står i den svenska versionen av Gaude visceribus: (G. Ps. 124).

Giv oss den nåd o Herre blid
Att oss blir fruktsam denna högtid
Och här må var för sig
För din mildhet tacka dig
Med Maria evinnerlig.

Jan Redin.

Evangelisk gudstjänstsyn.

**Inledningsanförande vid Laurentius Petri Sällskapets årsmöte
i Söderköping 4 augusti 1946.**

När jag i dag förklarar Laurentius Petri Sällskapets sjätte årsmöte öppnat, vill jag uttala min stora glädje över att vi ibland oss se representanter för fyra av de fem kyrkor, som räknas till den nordiska kretsen. För första gången kunna vi hälsa en medlem av Norges kyrka välkommen. Vi äro sedan länge vana att se danskar och finländare hos oss, vi hälsa dem alla välkomna åter och motse förväntansfullt den dag, då också Islands kyrka är representerad här. Det är också tillbörligt att vi nu sända en tanke till Tysklands evangeliska kyrka, i sanning en kyrka under korset. Också där har tidebönen, så som vi övat den, sina trogna vänner. Så hälsar jag sällskapets medlemmar och trogna vänner till detta vårt årsmöte.

Jag ber att få inleda årsmötet med några ord om *en evangelisk gudstjänstsyn*.

I den teologiska debatten i vårt land har frågan om kyrkosynen sedan några år kommit att stå i centrum. Som konsekvens av denna

³⁶) S. Gabrielsson: Svenska Psalmbokens förnyelse. Prästmötesavhandling i Västerås 1937 s. 86 ff.

diskussion hava frågorna om bibelsynen och om synen på kyrkans ämbete anmält sig. Denna debatt pågår och inför dem har det praktiska kyrkolivets företrädare rätt att med stor förväntan begära klarhet. Inte minst frågan om bibelsynen har för dem och för deras gärning den allra största vikt. Allt för länge har en enbart historisk bibelsyn, som otvivelaktigt tillfört förkunnelsen stora värden, dock utgjort ett hinder för frimodigheten och slagkraften i den kyrkliga tjänsten.

Efter spörsmålen om kyrkan, ämbetet och bibeln anmäla sig andra frågor. Dit hör i första hand frågan om den evangeliska synen på gudstjänsten. Det är självklart att för prästen, organisten och menigheten är detta en grundväsentlig fråga som alltid borde vara aktuell, eftersom gudstjänsten måste förbli en väsentlig ytt-ring av det kristna livet och en exponent för den kristna tron och den kristna läran.

Kan man säga att vi äga en verklig gudstjänstsyn? Är det inte snarare så att redan vi präster nöjer oss med kunskap om gudstjänstens former och ordningar, en kunskap, som vi meddela våra konfirmander och vår församling. Detta är förvisso gott och nödvändigt. Okunnigheten i dessa frågor är långt ifrån skingrad. Men det är ej tillräckligt om vi under den ständiga nötningen med gudstjänstformerna söndag efter söndag, år efter år, årtionde efter årtionde skola undgå att hamna i ett rent mekaniskt utförande av riten. Denna fara hotar i lika mån prästen, kantorn och kören liksom församlingen.

Skola vi kunna bevara glädjen i gudstjänsten behöva vi komma fram till en sådan syn på gudstjänsten som vi känner vara be-tvingande och som låter oss se vad som sker i och genom gudstjänstens former och ordningar.

Det finnes otvivelaktigt en oreflekterad gudstjänstsyn. I bästa fall blir gudstjänsten ett högtidligt och efterlängtadt avbrott i vardagens arbete och ger lyftning åt livet och en smula helg över det grå vardagslivet. Vi kan gott unna oss detta och eftersträva en gudstjänst, som i rikt mått ger församlingen detta. Men i längden kan detta tillfredsställa varken församlingen eller gudstjänstens ansvariga ledare, ty gudstjänsten kommer då att stå närmast under underhållningens och vederkvickelsens synvinkel.

I andra fall betraktas gudstjänsten enbart som ett prästens och kantorn-organistens ämbetsåliggande, som de äro pliktiga att rituellt riktigt utföra och som församlingen, i den mån den är med-

veten om sina plikter inför Gud, mer eller mindre regelbundet be-
vistar såsom en söndaglig uppvaktning inför vår Herre, en upp-
vaktning, som han förvisso med välbehag ser.

Men detta ger oss ännu icke en verklig gudstjänstsyn.

Vill vi komma fram till en evangelisk gudstjänstsyn få vi lära
oss att göra allvar av evangeliet självt och betrakta det icke alle-
nast som en god och förträfflig lära i de ting, som röra vår fräls-
ning och eviga salighet, utan för att tala med Paulus som en
Guds kraft till frälsning. Evangelium är en verklig kraft, en dyna-
mis, som är verksam mitt ibland oss och som på ett avgörande
sätt förmår omskapa människorna i det fördolda. Evangelium för
oss över från den gamla tidsåldern, däri vi stå under vredens, syn-
dens och dödens fördärvsmakter, och in i den nya tidsåldern, som
Gud sände till världen i och genom Kristus, och som är frihet och
liv. Det är denna Guds kraft till frälsning, som uppenbaras i, och
som skall skapa gudstjänsten, icke några våra egna göranden.

Evangelium om Guds uppenbarelse i Jesus Kristus är ett kraft-
centrum, ett kraftfält av icke inomvärldsligt ursprung, men verk-
samt mitt i tiden. Detta kraftcentrum har av Gud själv knutits
vid ordet och sakramenten och därmed vid kyrkan, eftersom kyr-
kan är de heligas samfund, i vilket evangelium rätt förkunnas och
sakramenten rätt förvaltas, för att använda Augsburgiska bekän-
nelsens ord.

Där sakramenten och ordet rätt förvaltas där är alltså Guds
kraft i evangelium i verksamhet. Såsom hans eget ord inkarnera-
des, tog mandom i Jesus Kristus, så kommer han lika verkligt i
gudstjänstens ord och sakrament genom mänskliga redskap.

När Gud kom i världen i Kristi gestalt framställde Jesus av
Nazaret sitt program för sina lärjungar sålunda: Människosonen
har kommit, icke för att låta tjäna sig, utan för att tjäna (Matt.
20:28). När Gud i gudstjänsten kommer genom ord och sakrament,
så gör han det icke för att låta tjäna sig utan för att tjäna oss,
på det att vi skola tagas ut ur den gamla tidsåldern och försättas
i den älskades Sonens rike. Tillspetsat kunde jag säga att den
evangeliska gudstjänstsynen är den himmelska synen av huru Gud
själv kommer till oss för att tjäna oss till vår frälsning. Det är
den himmelska synen som uppfordrar den kristna församlingen
och den kristne till trohet.

Enligt denna syn på gudstjänsten blir Gud alltså subjekt och
vi objekt, icke tvärtom, vilket vi alltför ofta mena, då vi tolka
ordet gudstjänst, såsom vår tjänst åt Gud.

Det är visserligen människor, som äro evangeliets redskap. Guds evangelium tar ofullkomliga människor i besittning för att det skall hava sin gång i världen. Men de ofullkomliga redskapen få icke komma oss att förglömma, att Gud i sin outgrundliga godhet genom dem kommer till oss med evangeliets kraft. Där evangeliet är där kommer Gud på ett verkligt sätt till oss och handlar med oss i gudstjänsten.

Till de ofullkomliga redskapen som evangeliet tar i sitt bruk hör inte bara prästen utan också kantor, kör och församling. Om prästen kan brukas apostelns självkaraktäristik: Gud har betrott oss med försoningens ämbete. Detta beror av att det var Gud som i Kristus försonade världen med sig själv. Och såsom Gud då var i Kristus, så är nu Kristus i den kristne. »När Kristus är verksam i den kristne, så är det han och därmed Gud själv som kommer till människorna med frälsningens gåva», för att citera en nutida svensk exeget. Men detta att Kristus är i den kristne gäller ju var och en som i det heliga dopet har inlemmats i Kristi kropp. Det betyder också att han insatts i evangeliets gudomliga kraftfält. Så blir alltså hela församlingen inte bara prästen, i viss mening meddelaktig i försoningens ämbete. Detta innebär ett högsta ansvar för församlingen och ett uppdrag som förvandlar menigheten från ett publikum, en åhörarskara, som passivt iakttar ett skådespel eller åhör en prestation från altare predikstol och orgelläktare. Hela församlingen är meddelaktig i att de frälsningens krafter, som äro bundna i evangelium bliva verksamma i tiden. Evangeliet levandegöres i mänskliga ord, i toner, i åtbörder. Den evangeliska gudstjänstsynen gör oss alla i Kristi församling till evangeliets tjänare och bärare och i och genom detta evangelium tjänar Gud oss till vår frälsning.

För den evangeliska gudstjänstsynen, såsom jag här skisserat den, rör det sig i gudstjänsten blott om Guds verk i tiden till vår frälsning och om ett Guds verk genom ofullkomliga svaga mänskliga redskap, som fyllas av evangeliets krafter. Av dem bli de själva delaktiga och göra därmed andra därav delaktiga.

För den evangeliska gudstjänstsynen blir själva gudstjänsten ett Guds svar på bedjarens rop:

Gud, kom till min räddning
Herre, skynda till min frälsning.

Arthur Adell.

Norsk gudstjenesteliv i dag.

Når jeg i et kort foredrag skal forsøke å gi en liten oversikt over norsk gudstjenesteliv idag, så må det være mig tillatt å gjøre det ganske skjematisk. Jeg må bare få peke på de viktigste trekk i vår situasjon, men har også tenkt at det i denne forsamling kan være av interesse å dvele litt ved de oppgaver som i denne sammenheng er nærmestliggende for oss og forutsetningene for løsningen av dem.

Begrensningen tvinger mig til å la endel i og for sig viktige spørsmål ligge, f. eks. visse teoretiske, liturgiske drøftelser, lekmenns deltagelse, betydningen av lokale tradisjoner, mentalitetsforskjelle mellom de ulike landsdeler, samt slike ting som kirkelig bygningskunst, utsmykning og orgelbygging. Jeg håper dog at det billede mine ærede tilhørere får, vil være om ikke uttømmende, så likevel riktig og i nogen grad ha helhetens linjer.

— Vår kirke lider stadig under det tap som blev påført den da den i de liturgiske nedgangstider sammen med de øvrige lutherske kirker i det store og hele mistet forbinnelsen med den gamle tidebønns-tradisjon. Idet Breviarieret forsvant — det var forresten lenge etter Reformasjonen betydelige rester av det — kom den i sitt gudstjenestlige liv til å bygge nærsagt utelukkende på den tradisjon som er representert av Missale Romanum. Vår gudstjeneste har i lengre tid egentlig vært — og er høimessen. Den er derfor i liturgisk henseende preget av en ganske følbar ensformighet og svarer ikke her til det liv som finnes i menighetene og som søker sin utløsning i gudstjenestlige uttrykk.

Hvad først høimessen som sådan angår, kan vi glede oss over en god tradisjon. Den er i sin oppbygging såpass lik den svenske at det her er unødvendig å gå i detalj. I sine grunntrekk er den helt bestemt av den gamle, felleskirkelige linje: Kyrie, Gloria (på høitidsdager også Laudamus), Kollekt, Epistel, Evangelium, Credo, Kirkebønn, Præfasjon med Sanctus, Nadverbønn, Fader vår, Innstiftelseordene, Kollekt og Velsignelsen. Den har den Lutherske kirkes sterke karakter av menighetsgudstjeneste med den brede plass for menighetssangen og med prekenen som et fast og selvfølgelig ledd. Det kan nevnes at også Innstiftelseordene synges — på Luthers evangelieformler, og at vi som de Lutherske kirker bruker Den aronitiske velsignelse. Samtidig bærer den sitt umiskjennelige preg av å være norsk, fremforalt ved menighetssangens ka-

rakter og innhold, men også f. eks. ved den gamle dansk-norske kirkes inngangs- og utgangsbønn, som forresten nu mer erstattes av bønnestillhet.

Heller ikke høimessens utforming har hatt en ubrutt tradisjonslinje. Den Lutherske »salmemesse» gjorde sig lenge sterkt gjeldende, og fra 1685 blev Kyrie, Gloria, Credo etc. sunget i form av menighetssalmer, inntil de i 1889 fikk sin faste, gamle form tilbake. Også i tektskomplekset rådet der usikkerhet og Præfasjonen med Sanctus gled ut allerede i slutten av reformasjonsårhundredet, inntil den blev tatt op igjen i 1889 og helt sikret ved Alterboken av 1920. Den høimesse vi nå har er et resultat av et langvarig og heldig arbeide — her må særlig den kjendte stiftsprost Gustav Jensen nevnes — som munnet ut i denne alterbok, som i det hele betegner et overmåte viktig skritt i retning av en god og verdig liturgi for vår kirke. — — — Høimessens utforming kan dog ikke sies å være ferdig. Vi har en god, verdifull grunnform og den lykke at den er blitt levende, kjendt og kjær for menighetene. Men den trenger en utdypelse, berikelse og på enkelte punkter en revisjon. Først vil jeg her nevne det liturgiske *stoff*. Med de øvrige nordiske kirker kom også vår til å opta Apostolikum som messesymbol. Vi håper å gjenvinne Nicænum, både av tradisjonshensyn, av økumeniske og endog av praktisk-religiøse hensyn. Det skritt som Den svenske kirke har tatt ved å bruke Nicænum på de store høitidsdager, er utvilsomt det rette og efterfølgelsesverdige.

Vi har bare *en*, riktignok meget verdifull, form av Præfasjonen, og håper å få gjenoptatt flere av de gamle, vakre høitidsformer.

Også når det gjelder Den almindelige kirkebønn kan det bli tale om mer variasjon. Vi har nå to former, dertill Litaniet. Med en mulig voksende forståelse for gregoriansk sang skulde det også være håp om en ialfall delvis gjenoptagelse av det gamle introitus istedet for den vanlig menighetssalme vi nå har.

Det som først og fremst trenger en revisjon er søndagens kollekter. De fleste skyldes Veit Dietrich (Kinderpredigten) og har tross meget godt adskillige følbare mangler, særlig etter at vi fikk de to nye tekstrekker (1889 Vesentlig de samme som de svenske). Også tekstene trenger en delvis revisjon særlig episteltekstene til 2. rekke.

Det felt av høimessen som imidlertid gir mest grunn til ønskemål og vidre bearbeidelse i liturgisk henseende, er tonestoffet. Og her må vi si at Den svenske kirke stimulerer våre ønsker og og begjæringer.

Vi har nemlig bare *en* tone til Kyrie, i sin nåværende form fra 1783, en til Gloria, et par nyere og ikke festnede til Laudamus, en til kollektene, osv. Dette har selvsagt den fordel at menighetene er fortrolig med dem, men det kan ikke nektes at høimessen får et unødigt stivt og ensformig preg, med liten anledning til markering av det skiftende innhold i kirkeåret og kirkens liv.

Ved siden av den vanlige kollekttone (som forøvrig er bygget på Luthers episteltoner i Deutsche Messe) har vi også en »gammel» tone, hvis opprinnelse er uklar. Men den har nå bare historisk interesse, idet den faktisk har vært ute av bruk de siste 60 år. — Den hittil mest brukte tonen til præfasjonen har bare fremhevet ensformigheten, idet den er kollekttonen omigjen. Men fra 1925 har vi lykkeligvis også hatt den gamle kirkelige, som er foreskrevet i fasten, men som vi håper skal få hovedplassen.

Tonene til epistel og evangelium er forlengst falt bort, og noen forandring her er hverken noe ønskelig eller noe praktisk mål. Apostolikum leses, men får vi Nicænum tilbake, må vi også få anledning til å synge den.

— Ved siden av høimessen har vår kirke også en rekke andre gudstjenester, både faste, foreskrevne og ekstraordinære. Men i liturgisk henseende betegner de ingen utvidelse, idet de alle nærsagt utelukkende er bestemt av høimessens form og bare er en redusert høimesse. Det gjelderottesangen på de store høitidsdager, aftensangen, gudstjenester i uken etc. Det er i første rekke når det gjelder disse gudstjenester at ensformigheten, i vårt liturgiske liv er følbar.

I de siste 25 år har det imidlertid vært gjort flere forsøk på en bedring her, forsøk som først og fremst har aktualisert seg i »vespere». Men forsøkene har vært spredte, famlende og usikre, sprunget frem av manglende liturgisk forståelse og innsikt, dertil manglende innsikt i kirkens toneskatt og ubehjelpelighet i å bruke den, ledsaget av frykt for at menigheten ikke skulde kunne makte den. De har på ubehjelpelig måte blandet sammen gammelt og nytt i et oftest subjektivt, følelsmessig preget stilmessig virvar. Som et eksempel kan jeg bare nevne bl. mange andre en »Julevesper» (Fasmer Dahl) Den beveger seg gjennom ialt 17 ledd av høist forskjelligartet liturgisk preg og uten noe liturgisk mål og anvenner i tilfeldig rekkefølge barnekor, kvinnekor, blandet kor, menighets-sang, orgelsatser, alt forbundet på den eiendommeligste måte.

Disse forsøk, som har vært »private» har dog etterhvert over-

vunnet de mest iøynefallende mangler, og de liturgier som ved offentlig tiltak blev utarbeidet til kirkefestlighetene i Trondheim i 1930 og senere til Reformasjonsjubilæet og andre, har både liturgisk og musikalsk større verdi. Således har den gregorianske sangen fått en tydeligere plass og riktigere anvendelse, og stoff og form er i det hele mere samlet. Men de har ennå ikke fått den utforming som har håp om å bli optatt og endelig akseptert.

Så mangelfulle disse forsøk enn har vært, og tilross for at de også vesentlig er blitt følt og oppfattet som underholdning mer enn som gudstjeneste, har de dog vakt ganske stor interesse og en kan gjerne ta dem som vidnesbyrd om en dels bevisst, dels ubevisst trang til en større fylde i vårt gudstjenestlige liv.

— Under enhver omstendighet er det på dette felt (gudstjenestene utenom høimessen) vår kirke står overfor sine viktigste liturgiske oppgaver. Både Ordet og nadverden har sin sikre plass. I alle større menigheter forrettes nadver ved hver høimesse, unntagen på de store høitidsdager, da hensynet til den store masse framdeles er sterkere enn det liturgiske. Når det gjelder Ordet, kan man gjerne si at vår kirke har tatt apostelens formaning bokstavelig, når han taler om å forkynne i tide og utide. Det fyldige innslag av menighetssalme endrer ikke dette faktum og lar ikke vår gudstjeneste gi hel utløsning for det *trede moment* i all kristen gudstjeneste, nemlig *bønnen*. Selvfølgelig er bønnen integrerende i alle tjenester, og bønnelivet er der, men *kirkens bønn som sådan*, tilbedelsen og lovprisningen har ikke den plass den rettelig tilkommer. Dette er mer eller mindre bevisst følt. En gjenoplivelse av kirkens bønn ved en gjenoptagelse og ny tilegning av den gamle tidebønnstradisjon er derfor den nærmeste vei, og vi håper at de bestrebelse som nå mer og mer planmessig blir gjort, skal føre frem, slik at i alfallottesangen og aftensangen skal få sin fullgode form. Vi håper at det skal lykkes oss å få utarbeidet et breviar som egner sig for vår kirke, eller i det minste et komplett vesperale, og i forbindelse med det få gjenvunnet den gregorianske sangen i ren, korrekt form og få den tilegnet av prester, organister og menigheter.

— Hvilke forutsetninger har vi så for en vidre fornyelse og utdypelse i det gudstjenestlige livet?

Som den første, og jeg vil si den viktigste, er denne mer generelle at vår kirkes gudstjeneste har en fast og sikker, ja, bred plass i våre menigheters liv. Selvsagt gjør det sig gjeldende for-

skjellige innslag av kirkelig og ukirkelig, av liturgisk og uliturgisk art. Ved siden av det rent gudstjenestlige liv utfolder det sig også et rikt kristelig oppbyggelsesliv i friere, ubunden form. Men det er gudstjenesten som står i sentrum, som er så å si det normale og også det mest samlende, selv der hvor kirkesøkningen er mindre god og hvor det kan råde en mer eller mindre utrert ukirkelighet. Særlig gjelder dette høimessen som er og blir hovedgudstjenesten. Som jeg tidligere nevnte har nadveren gjenvunnet sin faste plass her, og vi har gjennom mange år kunnet spore en stadig og tildels ganske kraftig økning i tallet på nadvergjester. — — — Når det gjelder sjansene for en gjenoptagelse av tidebønnene skulde den trangten til andre og flere gudstjenestlige livsformer, som jeg tidligere berørte, gi håp om at et planmessig og forstandig arbeide kan lykkes.

Disse her nevnte forutsetninger er jo utslag av det åndelige livet i menighetene, selve den åndelige tilstand. Her har vi — tross mange mangler — meget å være glade og takknemmelige over. Vi finner i de fleste menigheter en tildels ganske stor kjerne av levende, aktive og ansvarsbevisste kristne. Vi har merket en utdyping i selve synet på kirken som kirke og en sterkere forståelse for den gudstjenestlige realisme. De helliges samfund er ikke — som så ofte før — bare et ord, men en virkelighet som mer og mer har brutt den gamle subjektivisme. Mange av dem som blev vunnet for personlig bevisst kristentro i de vekkelser vi hadde før krigen, er kommet til å utgjøre noen av vår kirkes mest levende og kirkebevisste lemmer. Under trengselsårene steg kirken som Jesu Kristi legeme, så å si konkretisert i vår egen stridende kirke, frem som det hellige samfund i Ord og sakrament, som sannhetens klippe og grunnvoll, som totalitet, i verden men ikke av verden, og blev for mange både gamle og nye troende en nyåpenbaret realitet. Og det var særlig i gudstjenesten, fremforalt i høimessen, dette mest påtakelig blev realisert.

Ut fra visse erfaringer vi under våre forhold har gjort, tror jeg vi kan si at disse positive, åndelige forutsetninger er de viktigste for en stadig fornyelse og berikelse av det gudstjenestlige liv, mens det på den annen side er slik at hvor de mangler, blir selv de beste forsøk mislykket. —

— Som en mere spesiell og direkte forutsetning kan jeg peke på at vi er kommet inn i en ganske gunstig utvikling når det gjelder salmesangen. Her har vi riktignok den vanskelighet at vi

på grunn av de to målfører har to salmebøker og stadig har foran oss den oppgave å finne frem til *en* god salmebok for hele vår kirke. Men begge bøker (Landstads reviderte, aut. 1920 og 1924, Nynorsk, aut. 1925) har tilført vår kirke store rikdommer, ikke minst ved det sterke innslag fra nyere norske salmediktere. Betydningsfull var den etter våre forhold radikale nyordning av vår melodibok, Koralboken av 1926. Den betegner et langt skritt i retning av en »frigjøring» av sangen, og markerer at vår koral har arbeidet sig bort fra den stivhet som kan sies å være betegnet av navnet O. A. Lindemann og den bessermachen og individualisme som vår forøvrig store L. M. Lindemann her representerte.

I rytmisk henseende og særlig når det gjelder harmoniseringen, lider boken ennå av mange mangler, men det er godt håp om å overvinne dem.

Av særlig betydning for salmesangen både i formal og real henseende er våre religiøse folketonen som har fått en stor og vil få en stadig større plass i vår kirkes sang. De utgjør en veldig toneskatt og er en rik inspirasjonskilde. For selve syngemåten har de også sin heldige virkning, bl. a. for tempoet som vi stadig sliter med og som ennå ikke har funnet sin rette livfullhet og fasthet i alle menigheter. Jeg tør også nevne at folketonene gir den beste følelsesmessige tilknytning for den gregorianske sangen, for de har jo stort sett samme grunnlag som denne.

Jeg må her berøre spørsmålet om harmoniseringen litt. Tendensen er klar: I retning av en renere kirkelig form, bort fra det romantiske. Vi taler om Palestrina-harmonisering, og de fleste av de yngre organister er tilhengere av den og slutter sig op om den førende skikkelse, vår kjendte og fremragende kirkemusiker, organist Per Stenberg (f. 1870), som faktisk kan sies å ha skapt epoke i norsk kirkemusikk. — Dessverre slapp ikke Stenberg til ved harmoniseringen av Koralboken, så den fikk ikke nyte godt av fornyelsen på dette punkt.

Det er — jeg kunde vel si naturligtvis — ikke hel enighet om en konsekvent gjennomføring av denne harmonisering. Det innvennes f. eks. at den kan være noe stiv når det gjelder ledelsen av menighetssangen. For eldre toner er den oplagt av stor vinning, men kanskje ikke alltid for nyere. Som eksempel kan jeg ta Stenbergs behandling av »Vår Gud Han er». Den er ypperlig. Derimot kan hans behandling av »Kirken den er et gammelt hus» diskuteres. Her har vi nemlig Lindemanns egen opfatning å holde oss til. Han

tenker tydeligvis ikke et øieblikk på at melodien tilfeldigvis er dorisk. Det spørs da om det er heldig og riktig å la den bli gjenstand for en ny behandling slik som Stenberg — og svenskene og danskene har gjort.

Uenigheten på disse punkter er dog ikke så dyptgående at de volder egentlige vansker.

Når det gjelder korbearbeidelser er alle enige om at en ren kirkelig er å foretrekke.

— Vår kirke har idag den lykke å eie nye melodikere. Uten å kunna fremholde noen særskilt, vil jeg likevel nevne en ganske interessant personlighet, nu avdøde pastor Sletten. Han var nokså omstridt, kanskje delvis og med rette, men flere av hans melodier har nå vunnet anerkjennelse, endog av organister. — Den andre jeg vil nevne er Sparre Olsen, langt mer betydelig, en særpreget og rik begavelse, ukonvensjonell og likevel sikker. Han skriver »norskt» ut fra sitt indre, dette udefinerbare som likevel er så følbart. Han er også meget produktiv. Flere av hans ting vil sikkert vinne sin plass i vår gudstjenestesang.

— Vi har et stadig voksende tall av fremragende orgelkunstnere. I det hele er orglet inne i en rennessanse hos oss. I denne sammenheng må jeg bare få nevne domorganist og kantor Arild Sandvold (f. 1895) i Vår Frelzers kirke i Oslo. Han er vår mest fremragende orgelspiller og har som lærer ved Musikk-konservatoriet utdannet en rekke dyktige og lovende folk. Av de yngre har vi Ludvig Nielsen i Trondheim og den rikt begavede Elvestrand i Oslo. Nye kommer til som f. eks. Knut Nystedt i Oslo.

— Den kirkelige komposisjon er inne i en god periode. Både de nettop nevnte og en skare av våre komponister forøvrig leverer rett som det er mindre korverk og orgelkomposisjoner. Flere store ting kommer også frem. L. Nielsens *Te Deum* bygger på norske motiver og er et stort, rikt arbeide som vakte berettiget opsikt nu nyss. Islandsmoens *Requiem* er et betydelig verk og »*Ver Sacrum*» av Sparre Olsen er en nyvinning i kirkelig kunstmusikk, Nystedt er meget produktiv, arbeider f. t. med et oratorium, Leif Solberg og Elvestrand har begge skrevet motetter i *Palestrinastil*. Blandt de yngste nevner jeg også Arnljot Kjeldås (F. 1916) som alt har en vakker produksjon å vise til, bl. a. et stort variasjonsverk over folketonen »Herre, jeg hjertelig ønsker», hvor han viser en suverren beherskelse av så vanskelige ting som canon og fuge.

— Dessverre er vi fattige på velordnede og utbygde hjelpemidler av organisasjonsmessig og institusjonsmessig art. Vi arbeider vesentlig på frivillig og halvoffisiell grunn i disse saker. Jeg må dog få nevne Kirkesangforbundene, særlig i Oslo og Bergen, som er ganske aktive når det gjelder utgivelse og fremføring av kirke-musikk etc. og ved praktisk propaganda. Ikke så få kor, både rent kirkelige og andre, hevder sig pent, f. eks. Landskoret og gutte-korene i Oslo og Trondheim.

I spissen for Kirkesangforbundet i Oslo står dr. Ole Mørk Sandvik, som vel mer enn noen annen nulevende har virket for å fremme og levendegjøre vår kirkes toneskatt. Både som musikk-gransker, samler og utgiver av folketoner, medhjelper ved utgivelsen av Koralbok og messebok, lærer i liturgisk sang m. m. har han ydet vår kirke uvurderlige tjenester. For tiden er han optatt med en fullstendig katalogisering av alt det som hittil er funnet og opskrevet av religiøse folketoner, noe som vil bli av veldig betydning ved senere bearbeidelse av Koralboken. —

— Idet jeg avslutter denne oversikt vil jeg få gi uttrykk for den glede og takknemmelighet vi i vår norske kirke føler for det fellesskap vi har med dere i troen og bekjennelsen, i den samme Herre og Hans ord og sakrament. Også med stengte grenser og under ulike kår var vi i Ham med hverandre i bøn og tjeneste. Jeg er dypt takknemmelig over at jeg som prest i vår norske kirke har fått være med ved dette konvent og oppleve at vi tross forskjelle også har et dypt fellesskap i de rent praktiske spørsmål som gjelder vårt gudstjenestlige liv. Vi har gjerne ikke så meget å gi dere, men vi har kanskje noen erfaringer å dele med dere. På mange måter er vi enda i stemmeskiftet, men så er det jo håp om at vi engang skal få finne og fylle vår plass i det store kor, som omfatter ikke bare Nordens søsterkirker, men Unam sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.

Idet jeg da på det varmeste takker fordi jeg fikk være med her, ønsker jeg av hjertet velsignelse, lykke og fremgang for Laurentius Petri Sällskapet og dets betydningsfulle gjerning.

Föredrag vid Laurentius Petri Sällskapets årsmöte.

Agnar Sandvik.

Nordisk Tidegärd.

I samband med Laurentius Petri Sällskapets årsmöte i Söderköping hade representanter för Danmarks, Finlands och Norges kyrkor kommit till städes för att överlägga om möjligheterna att samordna strävandena att återuppbygga tidebönen i Nordens skilda kyrkor. Vid dessa överläggningar närvaro från Danmark: sogneprest Dag Monrad Moeller, Oure, Fyen, närmast som representant för Theologisk Oratorium, för Finland: prosten Bengt Serenius, Hangö och organisterna Harald Andersén och Reidar Lindström, Helsingfors, som representanter för S:t Henriks kretsen och för Norge: sokneprest Agnar Sandvik, Vinje, Telemark, representerande Ordo Crucis. Av Laurentius Petri Sällskapets styrelse deltog kyrkoherdarna A. Adell Söderköping och K. Peters, Söndrum och domkyrkosysselman Pehr Edvall, Växjö. Som sekreterare fungerade pastor Eric Segelberg, Nyköping.

Här nedan lämnas en redogörelse för förhandlingarna och deras resultat.

Laurentius Petri Sällskapets ordförande, kyrkoherde Adell inledde förhandlingarna med följande ord:

Det fanns en tid i Nordens kyrkors historia, då vi kunde bedja samfällt. Det var då kyrkospråket var gemensamt för hela den västerländska kristenheten och då den kyrkliga bönboken, breviariet, i sina huvuddrag var gemensam för kyrkorna och väl känt av de prästvigda. Det var då möjligt för en farande klerk från Sverige att göra gemensam bön med bröderna i Danmark och Norge. Givetvis sträckte sig denna bönegemenskap i egentlig mening icke ut över de latinkunnigas led.

Med reformationen kom splittringen. I kultiskt hänseende har utvecklingen i fråga om högmässan fört våra kyrkor ett gott stycke isär, även om gemensamma grunddrag alltfört kunna skönjas. Också i fråga om den evangeliska psalmen har särdragen inom de olika kyrkorna utpräglats. I Sverige är den danska kyrkans stora namn: Kingo och Grundtvig i stort sett okända, medan Wallin är ett föga bekant namn i Danmarks psalmböcker.

Framför allt ha själva språken under århundradena efter reformationen avlägsnats från varandra. Vid reformationens genombrott ägde Norden faktiskt ett gemensamt språk. Biskop Brask kunde år 1525 förutsätta att de svenska prästerna skulle föreläsa dagens evangelier ur den danska postillan och Laurentius Andreae

kunde 1526 föreslå ärkebiskopen i Trondhjem att den norska kyrkan skulle använda överblivna exemplar av den nyutkomna svenska översättningen av Nya testamentet. Nu bereda språken icke oväsentliga svårigheter vid umgänget folken emellan. I varje fall står det danska språket här i särklass för de övriga folken.

Att nu bringa ett närmande till stånd mellan våra närbesläktade folk i fråga om högmässa, psalm och koral skulle bereda stora svårigheter. Den enda väg som här står till buds är den långa vägen: att vi lära känna varandras olika traditioner. I fråga om tidegården ligger saken till på ett annat sätt.

Här har nämligen utvecklingen inom samtliga våra kyrkor bringat saken därefter, att hela tidegårdstraditionen brutits ned. Reformationen kom att inleda en avskrivningsprocess, som under förra seklet, om icke tidigare, totalt ödelade tidebönen. Tidegårdstraditionen måste byggas upp på nytt från grunden.

Den senaste generationen har fått bevittna ett nyvaknat intresse för tidebönen. Därom komma förvisso dessa överläggningar att vittna. Och den fråga som nu förelägges oss är denna: Kunna Nordens kyrkor i arbetet för återuppbyggande av tidegården finna en gemensam väg, som kan göra det möjligt för oss att skapa en ny känsla av gemenskap i det som allra djupast förenar de kristtrogna: bönen. Skapandet av en i sina grunddrag gemensam bönbok för hela Norden öppnar för oss nya perspektiv av ekumenisk art. Dess förverkligande skulle otvivelaktigt öka känslan av gemensamt ansvar och av större andlig styrka.

I visshet om att känslan av inbördes nordisk gemenskap skall präglade vår sammankomst utbedja vi oss bistånd av den Ande som
— lär med skilda tungors ljud
All jordens folk att prisa Gud.

De ämnen, som upptagits i inbjudan till överläggningarna voro:

1. *Översikt över strävandena att förnya tidegården i Norden.*
2. *Kunna och böra vi eftersträva ett i sina huvuddrag gemensamt brevarium?*
3. *Åtgärder för främjande av tidegården.*

I diskussionen yttrade sig kyrkoherde K. Peters om den svenska tidegården:

Om man skall diskutera framtiden och dess utsikter torde det icke bara vara lämpligt utan nästan nödvändigt att först göra

sig reda för *var man står*. Och för att få en någorlunda säker överblick över den innevarande situationen måste det anses önskvärt att veta huru man kommit dit där man är. För en framställning av tidegårdsfrågans nuvarande läge är det därför lämpligt att förutskicka en historisk inledning.

De äldsta spåren till en tidegårdens renässans i det nutida Sverige gå ungefär sextio år tillbaka i tiden. Då talade man emellertid icke om tidegården utan om vesprar och matutiner. Ett namn betyder ju i och för sig icke så mycket. Men i detta fall är namnet verkligen mycket signifikativt. För oss är tidegården i första rummet en fråga om bönen, på 1800-talet gällde det framför allt musiken. För oss är texten det primära, för de första ivrarna, Norén och Morén, voro tonerna utgångspunkten. Den första efter dåtida tyskt mönster utförda s. k. lutherska vespern framfördes i Bollnäs kyrka 1889 (enligt en uppgift i K. S. V:s koralbok, vars historiska del är utarbetad av Norén och sålunda får anses vara en fullt tillförlitlig källa). I ungefär 20 år arbetade de båda vännerna Norén och Morén med att sätta material till sådana lutherska vesprar i händerna på prästerna, innan något mera i ögonen fallande resultat blev följd. 1908 års kyrkomöte begärde så hos Kungl. Maj:t utarbetandet av ett vesperale. Resultatet blev 1914 års av Morén och Ullman utarbetade Vesperale, innehållande festgudstjänster för kyrkoåret och en mängd kyrkliga tillfällen. Betecknande nog finnes däremot icke ett ord nämnt om veckans dagar. Det var fråga om *festgudstjänster*, icke om dagliga tideböner. Karakteristiskt är också att den flerstämmiga sången dominerar, även om varje gudstjänst innehåller åtminstone någon kortare psalmodi. De gregorianska psalmtönerna ha betecknande nog rönt en ganska valhänt behandling. Det är dock ingen tvekan om att detta vesperale, trots allt, varit ett för sin tid mycket betydande och förnämligt arbete, som betytt utomordentligt mycket för utbredandet av intresset för tidegudstjänsterna. Det vore i högsta grad orättvist att vilja förringa dess värde och den gärning det utfört.

1917 kom emellertid den nya svenska kyrkobibeln och kyrkomötet begärde med anledning därav ett omarbetande av vesperalet till överensstämmelse med den nya bibeltexten, innan det slutgiltigt fastställdes. Resultatet av detta arbete föreligger i 1925 års Vesperale och Psalterium och blev förvisso något helt annat än vad kyrkomötet tänkt sig. Den förnämligaste orsaken härtill torde varit

ett litet, till det yttre mycket anspråkslöst häfte som utkom 1924 under namnet *Evangelisk Tidegård*. För utgivarna av denna samling tidegårdsmusik hade ljus gått upp över tidegårdens karaktär av bön. Det lilla häftet innehöll material för laudes, vesper och kompletorium för en dags behov samt dessutom några kyrkoårsbestämda antifoner och hymner. Den dagliga gudstjänsten var emellertid huvudintresset. Det var framför allt vardagens stunder som skulle helgas av tidegårdens böner. Därför förekommo inga flerstämmiga körer eller annat sådant utan endast de gamla gregorianska tongångarna. Bakom detta tidegårdshäfte låg den fördjupade syn på den liturgiska utvecklingen under 1500-talet som givits av Rodhe i hans *Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition*, 1917. Här var ett medvetet och konkret försök gjort att anknyta till den svenska reformationstidens liturgiska tradition sådan denna förelåg i de av Rodhe framdragna handskrifterna.

För 1925 års *Vesperale* blev detta häfte av avgörande — och katastrofal — betydelse. Man tog upp tanken på att göra tidegården till bönegudstjänst men genomförde den icke konsekvent. Så blevo dess gudstjänster varken festgudstjänster eller bönegudstjänster utan något mittemellan, som icke tillfredsställde någon. Därtill kom att de krafter som stodo till buds för utförandet icke ägde den nödvändiga kännedomen om den gregorianska sången. Detta hade till följd att arbetet vanprydes av de mest vidunderliga musikaliska misstag. *Vesperalet* är ett skolexempel på faran av att ge sig in på ett område som man inte behärskar. 1925 års *Vesperale* torde knappast ha spelat någon praktisk roll alls. De få tillfällen då det kommit till användning torde kunna räknas med två siffror. Största delen av upplagan torde fortfarande ligga osåld.

Detta är det sista officiella försöket med tidegårdsmaterial ända till *Den svenska Mässboken*, del II, 1944, där tidegårdsmusik meddelats till *Handbokens* högtidligare form av morgon- och aftonbön. Ur musikalisk synpunkt sett står ju denna oerhört över *Vesperale* 1925. Den gregorianska musiken är här i allmänhet korrekt behandlad. Dock torde denna boks öde bli detsamma som *Vesperalet* 1925, därför att de gudstjänstformer som här bjudas knappast komma till användning annat än vid ett eller annat enstaka tillfälle och då vanligen läsas, icke sjungas. De tillfredsställa icke dem som vilja ha festgudstjänster och ännu mindre tidebönsälskarna.

Under åren efter 1924 har däremot det enskilda arbetet med den

svenska tidegården i hög grad utvecklats och visat sig ha en uppgift att fylla. Detta har i synnerhet visat sig vara fallet sedan man fått klart för sig betydelsen av den lästa tidebönen. Tidebönen kan läsas för enskild andakt men lika bra, eller bättre, brukas med körläsning vid gemensam andakt. Sedan insikten härom vunnit spridning har tidegården åter fullt blivit vad den till sitt väsen är: bön. Och det är som bön, icke som musik, den vunnit den spridning den nu fått. Början gjordes 1934 med Veckans Tideböner, alltså motsvarigheten till den avdelning i det romerska breviariet som brukar kallas Psalterium per hebdomadam dispositum. Några år senare (1939) följde en ny upplaga, utökad med en hel del kyrkoårsmaterial, motsvarande breviariets Proprium de tempore. Och 1944 utkom den 3:e upplagan, utökad med ännu mycket mera kyrkoårsmaterial. Samtidigt har ock utgivits en liten samling Tideböner för ungdom, också den utkommen i tre upplagor, avsedd för söndagsskolan, skolans morgonböner och konfirmandundervisningen. Parallellt har en mängd musikaliskt tidegårds-material utgivits, vilket f. n. ligger samlat i volymen Svenskt Antifonale.

Efter denna korta översikt av tidegårdens yttre historia i vårt land under de båda sista mansåldrarna, må det tillåtas mig att få ge åtminstone en liten skiss av tidegårdsarbetets innersida.

Till att börja med vill jag då påpeka de källor på vilka den svenska Tidegården bygger. Bland icke reformatoriska uppräknar jag då framför allt Breviarium Romanum, Breviarium Lincopense, Sarumbreviariet, Antifonale Romanum och Antifonale Monasticum. Bland efterreformatoriska förtjänar särskilt att nämnas: Kyrkoordningen 1571, Laurentius Petri's De officiis, Aspöboken, Ordo Canendi, Skara n:r 1, Bygdeåboken, Liber Cantus (båda upplagorna); dessutom en hel del smärre på olika bibliotek förvarade manuskript.

Vidare förtjänar att framhållas, att text och musik fått växa fram samtidigt. Det har aldrig varit frågan om att till varje pris skapa fram en melodi till en given text. Där icke en text kunnat få en passande melodi har den fått ligga tills vidare. På samma sätt har skett med melodier som i och för sig varit önskvärda men till vilka ingen passande text kunnat anskaffas. Någon text har icke intagits utan att dess melodi legat klar.

Arbetet har fått *växa fram* under 20 år. Det har icke forcerats. När den första textupplagan utgavs förelåg redan sedan ganska

länge allt erforderligt antifonmaterial färdigt. Icke en enda antifon bearbetades vid utgivandet för att fylla en förefintlig lucka. Vid andra upplagan upptogs så mycket kyrkoårsmaterial som då förelåg klart. På samma sätt vid den tredje. Det kan icke nog kraftigt understrykas att endast sådant material som vuxit fram s. a. s. självmant har upptagits. Intet har bearbetats under trycket av medvetandet att här gäller det att till varje pris fylla ut en lucka. Det enda undantaget utgöra hymntexterna, vilka också delvis bilda det svagaste partiet i hela tidegården. Genom detta stilla växande har ock det praktiska tidegårdsarbetets lärdomar kunnat komma det litterära arbetet till godo.

Slutligen må ock erinras om att arbetet varit av privat natur och därför kunnat utföras utan direktiv utifrån. Det torde därigenom åtminstone i jämförelsevis stor utsträckning kunnat undgå att bli ett sådant kompromissarbete, som oftast är fallet med de officiella liturgiska böckerna. Den svenska tidegården har fått en välgörande *enhetlig* karaktär.

Skulle jag nu i korthet antyda var vi för närvarande stå, tillåter jag mig att anföra några önskemål som jag år 1930 uttalade i »Den gregorianska sången» och som jag då betraktade som *pia desideria*:

»Ett ordentligt Antifonarium bör utarbetas omfattande:

1) Ett Psalterium för en vecka eller eventuellt en månad, innehållande för varje dag matutin, laudes, en bönestund för dagen (motsvarande en av de »små tiderna»), vesper och kompletorium. Musiken — konsekvent gregoriansk — måste vara arrangerad på ett ur både historisk och musikalisk synpunkt tillfredsställande sätt.

2) Ett Proprium de tempore, innehållande särskilda morgon- eller aftongudstjänster (eller båda delarna) för alla viktigare högtider.

Slutligen måste en textbok till dessa Antifonariets gudstjänster iordningställas, ett krav, som redan gjordes gällande i 1914 års *Vesperale*.»

Dessa önskemål äro nu uppfyllda, delvis t. o. m. i högre grad än man för femton år sedan i sina djärvaste drömmar kunde hoppas.

Knut Peters.

Sokneprest Agnar Sandvik talade om Bestrebelse for fornyelse av tidebønnen i Norge.

Da katedralskolenes lovfastsatte tidesang i sin tid blev sløifet, forsvant de siste rester av tidebønnen i norsk gudstjenesteliv. Såvel de ukentlige tjenester som ottesangen og aftensangen på helligdager blev vesentlig prekentjenester og i liturgisk henseende utformet som en sterkt redusert høimesse.

Først i aller siste tid er det blitt gjort forsøk på en gjenvinning og fornyelse av tidetjenestene. Forsøkene har været nokså spredte og famlende og ofte svært uklart motiveret, men de har vist at det finnes en voksende trang til et rikere gudstjenestlig liv.

Allerede Alterboken av 1920 — vår nuværende — åpnet adgang til leilighetsvis å gjøre aftensangen rikere, og gav en form for denne som i nogen grad minner om den gamle vesper, men også bare i nogen grad. Her finner vi bl. a. en antifon med Glori Patri, samt Magnificat (eller Nunc dimittis!) og i Liturgisk Musikk av samme år er de gregorianske tonene til disse ledd gitt. Med tanke på en mulig ny optagelse av Davidsalmene i gudstjenesten blev Toni Psalmorum tatt med i tillegget til vår messesangbok — »Graduale» — av 1926. Nogen nevneverdig betydning har dog ikke disse tiltak hatt tiltross for den mulighet de gav. Som hjelpemiddel i liturgisk henseende var de både for knapt og mangelfuldt formet.

Et annet tiltak er knyttet til avdøde pastor Fasmer Dahls navn. I en hel rekke »vespere» til forskjellige leiligheter forsøkte han å gi aftensangen et nytt innhold og en ny form. Disse »vespere» kunde leilighetsvis opnå en viss popularitet, men som hjelpemidler til gudstjenestlig bruk var de umulige. Stort sett blev de oppfattet og mottatt som det de og var: musikalske andakter eller »from» underholdning. De var av samme form som dem en ellers kjenner fra flere hold noen årtier tilbake, sammensatt uten liturgisk hensikt og mål, med en stofflig blandning av høist heterogene elementer og med utstrakt anvendelse av de forskjelligste musikalske hjelpemidler. De hadde betydning som vidnesbyrd om en trang til rikere utfoldelse, men har også kommet til å fremme den misopfatning at tidegudstjenester først og fremst er en slags »musikandakt», eller underholdning.

I liturgisk henseende, både innholdsmessig og musikalsk, betegnet de liturgier som blev utarbeidet til minnegudstjenestene i 1930, et ganske stort fremskritt. Riktignok merker en også her den

sterke bindingen til høimessen, særlig når det gjelderottesangen, men tjenestene fikk dog sitt vesentlige preg av den rike anvendelse av salmer og hymner fra den gamle olsok-gudstjeneste. Disse liturgier, som finnes i Liturgisk musikk til minnegudstjenster, har også senere fått betydning i den stadig økende feiring av Olsok (St. Olavsfesten), men gir ikke hjelp til den ordinære aftensang.

Den innvenning en må gjøre mot de foran nevnte forsøk og liturgier, er at de har manglet klar plan og holdning. De har vært for tilfeldige både i sin oppbygging og i den tekstmessige og tonemessige utforming. Behandlingen av de gregorianske toner har vært både mangelfull og skjødesløs. Den utstrakte anvendelse av korsang (blandet kor, kvinner, barnekor etc.) og andre ekstraordinære musikalske hjelpemidler har hindret forståelsen for at det her dreier sig om bedegudstjenester.

Et fremskritt var her »Vesperale» ved dr. O. M. Sandvik (1938). Det inneholder en samling vespere til forskjellige leiligheter og er i sin utforming adskillig enklere og klarere. Men de er heller ikke ferdige til å kunne bli endelig akseptert. Også de er liturgisk for usikre og for uensartede, og er både tekstmessig og tonemessig for meget torsoer. Blandet kor går igjen her også.

På bakgrunn av de forsøk som er gjort på en fornyelse av tide-tjenestens — fremforalt aftensangens — liturgi, kan vi si at vi først og fremst trenger å få vakt forståelsen for at disse tjenester er gudstjenester og at de som sådanne er kirkens bedegudstjenester. Vi trenger en liturgisk utforming av dem som svarer til denne deres egenart, samt det hjelpemiddel — et »breviar» — som da må til. Et slikt »breviar» er nu under arbeide og vil forhåpentlig være ferdig i nærmeste fremtid. Vidre er det klart, i den utstrekning det blir tale om den gregorianske sang, at denne må behandles og utnyttes på en ganske anderledes korrekt og stilren måte enn i de forsøk som hittil har vært gjort.

Ved siden av disse offisielle og halvoffisielle forsøk har det også vært endel av mer »privat» natur. Således kan vi nevne Pro Ecclesia, et kirkelig selskap fra tyveårene, som stod under ledelse av den kjendte prest Michael Hertzberg. Det er forlengst gått inn. Dette selskap leste på sine stille samvær daglig flere tidebønner. Også ved andre grupper samvær finner vi tidebønner mer eller mindre brukt, dels lest, dels sunget. Gjennom flere år har nu en større gruppe prester og lekmenn sunget ters og komplet på sine stille dager og regelmessig lest eller sunget matutin. At det i mange

kretser er et følt behov og en voksende forståelse for en fornyelse av kirkens bønn er utvilsomt. Det kommer også tilsyne derved at ikke få finner veien til de »liturgiske» morgenandakter som holdes i visse kirker, f. eks. Vår Frelsers kirke i Oslo.

Det er denne trang — til hjelp i bønnelivet og forståelse for bønnens tjeneste, som også gir det beste håp om at en fornyelse av tidebønnen skal lykkes. Det er også faktisk den som har foranlediget arbeidet med det »breviar» som nu er under utførelse.

Agnar Sandvik.

Pastor Dag Monrad Møller föredrog följande redogörelse om »Forsög paa Genoplivele af Tidesangen i Danmark», av sogneprest Gunnar Pedersen.

De förste Forsög paa at kalde Tidesangen til Live paa ny fandt her i Danmark Sted vid de »Stille Dage» i Helsingör i 1931. Impulser til et saadant Stävne var bl. a. hentet fra »Stilla dagar», som det skaanske »Sodalitium Confessionis Apostolicae» havde affholdt i Båstad. Den Mand, der stod for den liturgiske Tilrettelæggelse var nu afd. Pastor Johs. Bruun. Han gik til Arbejdet med en stor Kärlighed til Tidesangen og Forstaaelse for dens Betydning for Kirkens Liv. Selv havde han i aarevis studeret baade Tekster og Musik, bl. a. i Beuron, og han har oversat Dom. Johners populære Bog om gregoriansk Koral til dansk. Bag disse »Stille Dage» stod en Kreds af Präster og Lägfolk, som fölte, at der her var noget nyt, som skulde prøves. De liturgiske Former, som benyttedes ved dette förste Stävne og — med ubetydelige Ändringer — ved alle fölgende gik i Korthed ud paa, at man efter de gamle liturgiske Forbilleder holdt Laudes, Sekst, Non, Vesper og Completorium. Höjmesse holdtes efter dansk Höjmesseskik, dog med enkelte Tilföjelser saasom Kyrie, Gloria og Praefation og med en Del af Ledene sunget som gregoriansk Koral. Rammen om disse »Stille Dage» i Helsingör var de skönneste tänkelige. Gudstjenestene holdtes i den smukke St. Mariae Kirke og Övelserne og de övrige Sammenkomster i det tilstödende velbevarede Karmeliterkloster. Mödet virkede paa een Gang som et Pust fra Kirkens store Dage og som et Kald til at synge Guds Pris den ganske Dag.

Blandt Deltagerne i de »stille Dage» var en hel Del theologiske Studenter fra »Theologisk Oratorium». Vor Forbindelse med »stille Dage» havde sin naturlige Grund deri, at vi havde arbejdet med

de bibelske Psalmer til liturgisk Brug og havde i 1929 ladet trykke en lille Bog, »Bibelske Psalmer», et Udvalg af Davids Psalmer, tilrettelagt saa de kunde synges paa de gamle gregorianske Psalmetoner. Denne Bog brugtes ved »stille Dage» ved Udførelsen af Psalmodien. Da vi baade herved og paa anden Maade havde stiftet Bekendtskab med den gregorianske Koral var det, vi mödte i »stille Dage», os ikke ganske ukendt. Men paa den anden Side havde vi ikke för paa dansk og evangelisk Grund mödt Tidebønnerne i deres traditionelle Skikkelse. Derfor kom dette Möde med Tidesangen til at betyde dette for os, at vi optog den i vort gudstjenstlige Fällesskab. Tidligere havde vi brugt en Andagtsform, der närmest maa karakteriseres som en Meditation over Fader Vor; nu gik vi efterhaanden over til ved vore Morgengudstjenester at synge Matutin. Og naar vi sluttede vore Aftensammenkomster, sang vi Completorium. —

Beskedent, men man tör ogsaa sige brändende for Sagen, forsögte vi at indføre Tidesang i et Par köbenhavnske Kirker, saaledes lejlighedsvis hos Pastor Sanger i Johanneskirken og hos Pastor Brenk i Sundby Kirke. Det drejede sig her om Completorium. En varig Frugt af disse Forsög blev den ugentlige (Lördag Aften) Vesper i Bethlehemskirken. Den, som tog Initiativet hertil og endnu vedligeholder denne Vesper, er Bethlehemskirkens Kordegn, Valdemar Nielsen. I 2° Udgave af »Bibelske Psalmer», som udsendtes i 1933 optoges to Tidebønner, nemlig Matutin og Completorium. Senere er af Samfundet »Pro Ecclesia» udgivet i smaa Hefter: Vesper og Completorium. Det förste af disse Hefter bruges ved Vesperen i Bethlehemskirken. Ved Oratoriets Prästekonventer, som tog deres Begyndelse i 1936, bliver der foruden Højmesse ogsaa sunget Tidebønner (Matutin, Sekst, Vesper og Completorium).

Naturligt nok vaagnede indenfor Oratoriet, samtidig med at vi tog Tidebønnerne i Brug i vort gudstjenstlige Fällesskab, Trangen til at läse dem regelmässigt og dagligt. En medvirkende Aarsag var selvfølgelig ogsaa denne, at vi efterhaanden spredtes som Präster ud over Landet og saaledes fölte Trang til at märke Fällesskabet i Adskildtheden. Der udsendtes derfor af undertegnede i 1934 et lille »Breviar», et Hefte indeholdende 4 Tider og med beskedne Anvisninger for Kirkeaaaret. Heftet har store Mangler og Trangen til at faa noget bedre og mere fuldständigt kom derfor af sig selv. För nogle Aar siden nedsattes derfor indenfor Ora-

toriet et 4-Mands Udvalg, bestaaende af Professor Prenter, Sognepræsterne Sv. Aage Nielsen, Viggo Lissner og Gunnar Pedersen, for at udarbejde et nyt Forslag. Da vi indenfor Udvalget efter kort Tids Arbejde fik en meget stærk Følelse af, at et saadant Arbejde ikke kan laves alene ved et Skrivebord, udsendtes et foreløbigt Forslag i 50 Eksemplarer til en Kreds indenfor Oratoriet. Meningen hermed var, at Forslaget skulde grundigt gennemprøves, før det bragtes frem for Offentligheden. For Tiden er dette Forslag underkastet en grundig Revision af 4-MandsUdvalget, og denne skulde gerne resultere i en snarlig Udgivelse. Forinden skulde imidlertid »Bibelske Psalmer» komme i 3' Udgave, indeholdende alle 150 Davidspsalmer og de gamle Cantica, forsynet med forklarende Noter af Pastor Sv. Aage Nielsen og med Antifoner af Pastor Gunnar Pedersen, som ogsaa har tilrettelagt Teksterne til de gamle Psalmtoner. Endelig kan nævnes, at »Breviaret» tænkes efterfulgt af et Nodehefte (»Antifonale»), saaledes at Tidebønnerne kan synges i det Omfang, som skønnes fornødent.

Gunnar Pedersen.

Domkyrkosyssloman Pehr Edvall:

Kunna och böra vi eftersträva ett evangeliskt breviarium för Nordens kyrkor av i huvudsak gemensam karaktär?

Frageställningen innesluter tvenne spörsmål: *behöver vi ett nordiskt evangeliskt breviarium av i huvudsak gemensam karaktär? Kan vi i så fall åstadkomma ett sådant?*

Att var och en av de nordiska kyrkorna behöver ett evangeliskt breviarium i någon form, därom torde i stort sett ingen diskussion råda. Varje kyrka behöver en andaktslivets regula. En evangelisk kyrka behöver en evangelisk regula, grundad i evangeliet, i Ordet, till stöd för en rikare och renare tillbedjan, ett sakramentalt liv, en gudstjänstlig gemenskap. Den evangeliska tidegården har på ett förunderligt sätt visat sig kunna förmedla den nödiga enheten av fasthet och liv. Nordens kyrkor behöver sålunda ett evangeliskt breviarium. Den kyrkliga förnyelsen, den personliga helgelsen kräver det. Den tredje trosartikeln kräver det.

Men ett nordiskt breviarium av i huvudsak *gemensam* karaktär — vad talar egentligen för den saken?

Låt oss här gripa ut tre faktorer! Först detta: *de nordiska kyr-*

korna har, som evangeliska kyrkor, många drag, som förenar. Om man jämför reformationens genombrott i Norden med reformationstidens historia på kontinenten, kan man icke undgå att lägga märke till den nordiska reformationens relativt enhetliga karaktär. Det är sant, att utvecklingen sedan i de nordiska kyrkorna gick ganska olika vägar. Men i det hela kan man nog med en viss rätt hävda, att utgångsläget signum är *kontinuiteten*.

Härtill kommer, att de nordiska reformationskyrkorna under de följande århundradenas lopp *levat nära varandra*, givit och mottagit ömsesidiga impulser. Man kunde erinra om de talrika förbindelserna mellan svensk och dansk reformationstid och de band, som fast sammanknutit sekler av svenskt och finskt, av danskt och svenskt kyrkoliv, likasom den nära kontakten mellan Sveriges och Norges kyrkor inte minst under senaste århundrade. Det är väl knappast överord att påstå, att 'nordismen' ofta haft lättare att nå praktiska uttryck och resultat på kyrkolivets område än på politikens.

Slutligen är det uppenbart, att *den sista tidens händelser* i viss mån ytterligare accentuerat den nordiska kyrkogemenskapen. Den har under de sju magra år, som nu ligger bakom oss, visat sig som en löftesrik och handfast realitet. Det är just en sådan enkel, praktisk arbetsgemenskap vi behöver på det kyrkliga området — inte bara när det gäller sociala eller ekumeniska sammanhang utan också och framför allt när det gäller trosliv, gudstjänstliv, kyrkoliv.

I detta sammanhang måste vår fråga sättas in. Svaret kan då knappast bli annat än jakande: *vi behöver ett evangeliskt breviarium* för Nordens kyrkor av gemensam karaktär.

Men *kan vi åstadkomma ett sådant breviarium?* Och i så fall hur? Det är frågeställningens andra led.

Otänkbart måste det vara att söka skapa ett *i varje detalj* gemensamt breviarium för Nordens fem kyrkor. Det aktuella liturgiska och kyrkliga läget är sådant, att vad som för en kyrka ter sig självklart och förtroget, för en annan kan verka främmande. Musikmaterialet kan aldrig bli identiskt lika. Kalendariet uppvisar nationella särdrag. Texttradition, liturgisk praxis o. s. v. varierar. Dessa olikheter måste respekteras. De får inte slätas ut. Det har vi inte råd till.

Omöjligt kan det å andra sidan icke vara att åstadkomma ett *i huvudsak gemensamt* breviarium. Musik- och textmaterialets all-

männas omfattning, tidegårdens uppställning och utförande, psalmodiens behandling, de allmänna principerna för relationen musik — text — allt sådant borde kunna lösas efter enhetliga, gemensamma linjer. Översättningsproblemen, nydiktningen av t. ex. hymner, framläggandet av äldre inhemskt musikmaterial o. s. v. hör åter till de frågor, som självständigt måste finna sin lösning inom varje kyrka.

Tidegårdssträvandena under de senaste åren ha i Nordens kyrkor spontant fått ett i det hela parallellt förlopp. Tiden synes nu vara inne för en mera planmässig samordning, så långt en sådan lämpligen kan ske. Detta är en angelägen arbetsuppgift i Nordens kyrkogemenskap just nu.

I intet av vad som ovan nämnts ligger några *allvarliga hinder* för förverkligandet av ett gemensamt nordiskt evangeliskt brevium. De allvarliga hindren — reella eller potentiella — utgör snarare följande fyra faktorer: a) om tidegårdsträvandena blir en *hobby* för en liten särgrupp av liturgiska och kyrkomusikaliska specialister; b) om tidegårdsarbetet drivs psykologiskt och *forceras fram*, där det i stället borde få växa naturligt och stilla; c) om någon av de nordiska kyrkorna ville *dominera* på en annan kyrkas bekostnad med sina synpunkter, önskemål och erfarenheter — de må sedan vara hur värdefulla som helst; d) *om det evangeliska brevietet, det Gud förbjude, mister sin evangeliska art och blir lag och tvång i stället för evangelium och gyllene gåva.*

Pehr Edwall.

Kyrkoherde Adell anförde vid förhandlingarnas avslutande:

En sammanfattning av de givna redogörelserna och av de förda förhandlingarna synas mig giva följande vid handen:

1. Utvecklingen vid återupptagandet av tidebönen har gått efter påfallande parallella linjer inom våra kyrkor. I all synnerhet gäller detta Finland, Norge och Sverige.

Efter en period av försök med nationella nykompositioner och relativt godtyckliga sammanställningar av vesprar, har man tvingats tillbaka till upptagande av de gammalkyrkliga formerna så väl i fråga om själva materialet, uppställningen av detsamma samt i fråga om tonskruden. Alltmera har man närmat sig den gammalkyrkliga ordningen och alltmera har man tvingats att uteslutande upptaga dess sångskatt.

Utvecklingen har fört oss tillbaka till källorna, som här äro gemensamma för oss alla. Därmed har man, med övergivande av subjektiva uppfattningar, återförts till en objektiv grundval, som kan bilda utgångspunkt för samfällda strävanden.

2. Vi äga en gemensam uppfattning om tidegårdens mening. Dess uppgift är att skapa och sammanhålla den *bedjande församlingen*. Arbetet med dess återuppbyggande är av liturgisk och av församlingsmässig art.

Den är av liturgisk art, alltså icke enbart eller ens i första hand av musikalisk art. Där förbindelsen med församlingen eller med prästerskapet saknas, kommer tidegården aldrig att utvecklas. Tidegården är församlingens, icke enbart prästerskapets eller körens angelägenhet. Risker att tidegården blir en specialitet för en exklusiv krets måste motarbetas. Barnen i skolan, söndags-skolan, konfirmandskolan skola införas i tidebönen så att de tidigt lära sig att rent tekniskt behärska tidegården och kunna tillägna sig dess enklaste former. Kontakten måste hållas med församlingen, så att tidegården bedrives på sådant sätt att de »enfaldiga», ordet taget i god mening, kunna delta.

Det går bra med en enbart tidebönsläsande församling. För ungdomen och den musikaliskt intresserade delen av församlingen bör möjligheten till sång föreligga. Men sången får icke dominera.

3. Vi äga en gemensam textlig grund i psaltaren. Urvalet ur psaltaren har visserligen skett efter något annorlunda principer i Danmark å den ena sidan och i de övriga länderna å den andra. I Danmark har man principiellt hävdadt att hela psaltaren skall utnyttjas. De övriga länderna ha verkställt ett av praktiska skäl betingat urval, men detta urval skall, åtminstone vad Sverige angår, ingalunda anses som slutgiltigt. I samma mån som församlingen fostras till inträngande i psaltarens värld och lär sig att kristologiskt förstå den, kommer sannolikt utvecklingen i Sverige att gå i samma riktning. Här bör alltså icke någon principiell motsättning anses föreligga.

4. Vi utgå från en gemensam sånglig grundval: materialet skall vara hämtat ur den gammalkyrkliga sångskatten. I fråga om den betydelsefullaste och vanskligaste delen av problemet om underläggande av texten under den gamla musiken: behandlingen av psalmskadenserna, råder principiell enighet.

5. Den gemensamma övningen av sången visar samma uppfattningen om sångens, liksom för övrigt om läsningens utförande.

Här föreligga så många gemensamma drag att ett fortsatt och medvetet samarbete måste förefalla naturligt, självklart, ja nödvändigt.

För det fortsatta arbetet kunde följande linjer kanske anvisas:

a. Det vidare utbyggandet av tidegården bör ske under livlig inbördes kontakt. Härigenom kunna erfarenheter som gjorts inom en kyrka tillgodogöras av alla, och onödiga skiljaktigheter undgås eller övervinnas, utan att nationella och önskvärda särdrag kränkas.

Första förutsättningen härför är att en livlig förbindelse uppstår mellan dem, som nu närmast bära ansvaret för tidegårdens fortsatta utformning.

b. De personliga kontakter, som vunnits, böra fördjupas och grundval läggas för en internordisk bönegemenskap på tidegårdens grund. Detta förverkligas genom besök vid varandras sammankomster och överläggningar, så att därigenom en ingående kännedom om varandras förhållanden erhålles.

Ett nytt studiekonvent med en fylligare representation, förslagsvis ett tiotal från vardera landet anordnas under nästa år, och tidebönsdagar ordnas för dem som kunna framträda som ledare av tidebönen och med särskilt syfte att informera ledarna icke blott i tidegårdens teknik men framför allt i dess innersida.

c. Genom uppsatser och meddelanden i de olika ländernas tidskrifter och tidningar kunde arbetet inom de olika kyrkorna följas av de andra i avvaktan på möjligheten att skapa en gemensam nordisk tidskrift.

d. Såsom gemensamt arbete på längre sikt må nämnas skapande av en för liturgiskt bruk avsedd psaltare, utgivandet av ett urval homilier avsedda att brukas i morgonbönen och omfattande delar exempelvis ur de gemensamma bekännelseskrifterna, de apostoliska fäderna, och reformationstidens urkunder, samt ett lectionarium, som kunde brukas i samtliga länder.

e. Samarbete bör snarast eftersträvas med Islands kyrka, Förbindelse med Tysklands evangeliska kyrka samt med Englands bör sökas.

Referat av och reflektioner kring Nordiskt möte ang. tidegården i Söderköping 5—6 aug. 1946

Det förra seklets mitt kunde se en begynnande restauration av den svenska kyrkans liturgi. Revision av kyrkohandbok eller delar därav hörde nästan till ordningen för dagen. Men den restaureringen gällde huvudsakligen mässan och sakramenten och andra heliga handlingar, Kyrkans liturgiska bön förblev i huvudsak och i praktiken oberörd, d. v. s. den vilade i glömska. Först det 20, seklet har sett den liturgiska bönen återupplivas i den svenska kyrkan och därmed har ett av den allmänliga kyrkans kännetecken blivit fullt iakttagbart även hos oss, låt vara att det ännu är långt kvar blott till 1500-talets levande böneliv i Sverige. Den liturgiska bödens återupplivande berör emellertid icke blott Sverige utan hela Norden liksom ock Tyskland och missionsfälten samt naturligtvis i högsta grad och långt tidigare den anglikanska kyrkan.

Hur kommer denna förnyelse att gestalta sig? Skola de olika kyrkorna var för sig ordna sin tidegård efter egna, kanske i viss mån tillfälliga principer och traditioner eller skola de söka åstadkomma största möjliga enhet? Det är inte första gången en sådan fråga dyker upp i kyrkans historia. Liturghistorien rör sig, kan man säga, mellan tendenser att hävda särtraditioner och tendenser till enhetssträvanden. Konstantinopels liturgi lyckades uttränga alla särdrag hos den grekiskantiokenska liturgien och hade mycket starkt inflytande på även de egyptiska nationalliturgierna, Roms Kyrka lyckades med sin liturgi utplåna t. ex. de gallikanska och keltiska gudstjänstordningarna, låt vara att hon själv inte undgick att i viss mån influeras av dem, den senare medeltiden såg den latinska kristenheten allt mer splittras i liturgiskt avseende tills slutligen Pius V och Tridentinum lyckades begränsa stiftsvariationerna till ett minimum, medan reformationsländerna sågo en allt större splittring i otaliga landsagendor fullända medeltidens särsträvan.

Vad tidegården beträffar undgingo de Nordiska Kyrkorna den pianska reformen, varför de olika stiftet ännu under 1600-talet i huvudsak följde sina medeltida traditioner, låt vara att de tryckta liber cantus, då förfallet redan framskridit ganska långt, bidrogo att göra särskilt Upsalaträditionen allmän långt utanför ärkestiftets gränser.

Skall en viss tradition påtvingas andra nordiska kyrkor eller

skola de i väsentliga ting var för sig få helt olika breviarier? Detta kan synas vara dagens frågeställning. Om den konferens, som på Laurentius Petri Sällskapets initiativ ägde rum i Söderköping den 5—6 augusti, vari deltagare från alla nordiska kyrkor utom den isländska märktes, finge sitt program genomfört, skulle båda dessa frågor besvaras med nej. En fullständig enhet är av språkliga och andra skäl omöjlig, men största möjliga enhet skall eftersträvas genom nära kontakt och samverkan, medan de nya tidegärdstraditionerna sakta men säkert växa fram i Norden, utan att någon viss ordning göres kanonisk.

När kyrkoherde Arthur Adell hälsade deltagarna välkomna, gav han en översikt av den liturgiska böneenhetsens upplösning genom reformationen, tidegärdens fullständiga bortdöende, samt visade huru vi nu i Norden äga möjlighet att börja på nytt, finna en ny föreningspunkt i en gemensam väg till en gemensam tidebok.

Det första ämne som behandlades var *strävanden att förnya tidegärdstraditionen i Nordens Kyrkor* och förste inledare var Kyrkoherde Knut Peters. De äldsta spåren till tidegärdens renässans menade sig Peters finna i de s. k. sångvespror och sångmatutiner, som vid 1800-talets slut, första gången i Bollnäs 1889, började anordnas. Under Morén-Norén-Ullmans ledning utvecklade sig denna gudstjänststart och kodifierades i de kända 1914 års Vesperale, 1925 års psalterium och vesperale. I dessa gudstjänster dominerar den flerstämmiga sången medan de enkla psalmtönerna sällan få komma till användning och, om så sker, äro valhant behandlade. Det sista officiella försöket att ordna svenska tidegärd sker genom svenska mässboken II 1945. — Emellertid hade 1924 inofficiellt utkommit den första ansatsen till Adell-Peters tidegärd och därmed hade början givits till en för regelbunden andakt brukbar tidebok.

För den finska kyrkans tidegärdsrenässans redogjorde organisten Harald Andersén, vilken visade, hur utvecklingen under de sista fem åren gått hastigt framåt särskilt tack vare S:t Henrikskretsens arbete. Sogneprest Agnar Sandvik talade om den norska Kyrkan och för den danska redogjorde sogneprest Dag Möller. Från Islands Kyrka kunde meddelas, att *Séra Sigurdur Pálsson* där arbetar för tidegärdens förnyelse.

Två intressanta iakttagelser kunde man göra i diskussionen. Utvecklingen har i huvudsak förlöpt lika. De gamla konsertvesperarna, som aldrig slogo igenom, med sina individualistiska utge-

staltningar av ordning och musik har avlösts av en strängare allmänkyrklig liturgisk och gregoriansk *bönegudstjänst*. Denna utveckling har vidare framdrivits icke på grund av rent kyrkomusikaliska strävanden eller liturgisk arkeologiska intressen, utan *behovet av gemensam bön och tillbedjan har oemotståndligt drivit fram mot tidegården*. Detta har skett i smärre kretsar, i Danmark S:t Ansgars broderskab och Teologisk Oratorium, i Norge Ordo Crucis, Finland S:t Henrikskretsen, och Sverige S:t Sigfrids brödraskap, Societas Sancte Birgittae och Sodalitium Confessionis Apostolicae. Att den andliga gemenskapen i dessa kretsar drivit fram mot detta mål torde vara ett gott betyg åt den allmänkyrkliga anda, som präglar dem. —

Kunna och böra vi eftersträva ett evangeliskt breviarium av i huvudsak gemensam karaktär, var det andra överläggningsämnet, vartill domkyrkosysselman Per Edwall inledde.

I diskussionen visade sig att inga större språkliga hinder uppstode vad det svenska Finland beträffade. Musikaliskt finnes emellertid en viss värdefull särart, för vars utnyttjande många av tidens svårigheter lade hinder i vägen. Närmaste anknytning med Sverige vore önskvärd. Möjlighet att rädda över något av den finska särtraditionen i det svenska proprium de sanctis t. ex. Henriksofficiet förelåg emellertid.

I Norge förelågo inga svårigheter av traditionell art. Däremot bragte de språkliga förhållandena vissa vanskligheter, då språket stadigt befinner sig i utveckling och man när som helst kan vänta sig nystavning och ett nytt gemensamt riksspråk. Även vissa kalenderolikheter finnas. Danskarna gjorde även vad de kunde för att utvecklingen skulle bli så likformig som möjligt med övriga länder, ehuru de nu i viss mån gått en väg rätt olik de övriga.

Under samtalen visade sig, att enhet vore genomförbar på ett flertal punkter.

1. Gemensamt psalterium vore möjligt. Psaltarurval eller psaltaruppdelning kunde gemensamt ordnas. Svårigheter uppstå här, då olika bibelsyn kan göra sig gällande. Danmark har gått sin egen väg, då hela psaltaren utnyttjas, medan de övriga åtminstone tillsvidare nöjt sig med ett relativt begränsat urval. Det var dock den allmänna meningen, att här inga allt för djupgående klyftor rådde, då danskarna, även om de nu profetiskt gå före, dock i praktiken ännu nöja sig med ett urval.

2. Psaltonerna liksom principerna för textens underläggande

kunde vara gemensamma. I hymnerna och de metriska antifonerna kunde även fullständig sånglig enhet nås.

3. Samma gudstjänstform vore önskvärd: fullständig tidegård för söndagen med åtta tideböner, medan övriga dagar blott finge fyra. (Här undrar secretarius, om inte tiden snart är mogen för matutin även under söckendagarna, då söndagens matutin hotar bli alltför använd och heller icke är idealisk på vardagar.) Samma antal psalmer i de olika tiderna liksom gemensam placering av hymnen vore önskvärd. Här hade danskarna kommit till fem psalmer i laudes och vesper i överensstämmelse med den västerländska traditionen.

4. Svårigheterna med den gemensamma kalendern voro icke stora och olikheterna icke värre, än att de mycket väl kunde bestå.

5. Ett gemensamt ceremoniel borde även vara möjligt.

6. Icke omöjligt, ehuru lika svårt som önskvärt vore ett gemensamt lektionarium.

7. Gemensamt homiliarium vore önskvärt och uppskisserades ett flertal årgångar, en årgång Luther, en ur bekännelseskrifter och en från kyrkofäder.

8. Djärvt framkastade kyrkoherde Adell förslaget om en ny officiell utgåva av psaltaren för liturgiskt bruk, där hänsyn toges till sångbarheten samt där flexa och mediatio vore exegetiskt rätt placerade.

9. Man kunde även ena sig om gemensam uppställning, typografi och gemensamma liturgiska tecken.

I den relativt enhetliga teologiska bakgrunden menade man sig finna en god hjälp till enhetens förverkligande.

Slutligen diskuterades åtgärder för främjande av förståelsen för tidegården och den inbördes kontakten de nordiska länderna emellan.

Ehuru den inte nu kunde förverkligas vore en gemensam tidskrift önskvärd. Överkomligt vore utgivandet av små uppbyggliga traktater behandlande tidegården och delar därav. Andra åtgärder som skulle vidtagas voro: Ledarmöte skall hållas i Söndrum i höst. Meddelande om möten utväxlas mellan de olika kyrkorna. Studiekonvent med fyliligare representation skall hållas med början i Norge i slutet av maj 1947, då Ordo Crucis står som inbjudare till en tre dagars samvaro. Kan detta icke förverkligas ordnas mötet i Danmark. Önskemål rörande överläggningsämnen sändas till sogneprest Sandvik. Slutligen skall tidegårdsdagar ordnas med syfte att särskilt informera dem, vilka stå som ledare.

Den anda av villighet till samförstånd och iver för tidegårdens förnyelse, som från den gemensamma bönen och tillbedjan vid tidegården i Söderköpings sköna kyrka kom att prägla hela samvaron, bådade gott för framtiden. Den fick ock sitt uttryck i konferensens gemensamma uttalande, vilket fick följande form: Konferensen uttalar som sin uppfattning, att tidegårdssträvandena i de olika nordiska kyrkorna i stort sett genomlöpt en likformig utveckling från individualism och nykomposition till allmänkyrklig böneform och sångstil. Nuläget är av sådan art, att ett fortsatt arbete för tidegårdens utveckling och utövande bör ske under ömsesidig kontakt och inbördes samarbete såväl beträffande tidegårdens teori som praxis.

Det synes konferensen slutligen angeläget, att denna kontakt utsträcker till att gälla Islands Kyrka.

Eric Segelberg.

Laurentius Petri Sällskapets studiekonvent och årsmöte.

Den 30 juli—4 augusti hölls LPS:s femte studiekonvent och årsmöte i Söderköping. Konventet hade samlat ett fyrtiotal deltagare och leddes även i år av kyrkoh. Adell och mag. Mogens Wöldike, den senare ledare för den polyfona och den förre för den liturgiska sången. Studieveckan inramades av dagens tidegudstjänster, vid vilka medverkade pastor A. Adell, Söderköping, och sogneprest Monrad Møller, Danmark. Vid nattvardsgudstjänsten den 2 aug. i Skönberga kyrka tjänstgjorde domkyrkosysselman P. Edwall, Växjö, och vid söndagens högmässa i Söderköpings stadskyrka

kyrkoh. Adell och komm. K. E. Sperens, Järeda. Vid orgeln tjänstgjorde under veckan domkyrkoorg. Arnér, Växjö, mag. Wöldike, musikedirektörerna J. Pontén, Norrköping, T. Hägg, Jönköping, och H. Andersén, Helsingfors. Konventet avslöts med en kyrkokonserter åtföljd av kyrkmässans vesper i Söderköpings kyrka. Musikdir. Pontén dirigerade, kyrkoh. Adell predikade och domkyrkoorg-Arnér svarade för orgelmusiken. Dessutom medverkade fru Edholmer och fröken Franzén i en Hammerschmidtduo och en stråktrio med en Corelli sonat. Konserten radierades.

Vid LPS:s årsmöte den 3 aug. höll kyrkoh. Adell inledningsanförande över ämnet 'Evangeliskt gudstjänstsyn' och soknepreast A. Sandvik, Vinje, Norge, gav en livfull framställning av 'Norskt gudstjänstliv i dag'. Styrelsen omvaldes och består sålunda av kyrkoherdarna Adell och Peters, domkyrkosyssloman Edwall, domkyrkoorg. Arnér och kantor K. G. Gustafsson med kyrkoadjunkterna E. Palmer och L. Lindhagen samt musikedirektörerna Inga Johansson och Ruth Ericson som suppleanter.

Efter konventets och årsmötets avslutning vidtog en tvådagars konferens kring olika gudstjänstfrågor, närmast rörande tidegärden, med deltagare från Sverige, Norge, Danmark och Finland. Konferensens värdefulla överläggningar refereras på annat ställe i detta nummer av tidskriften.

Pehr Edvall.

Årsberättelse för LPS, avgiven till årsmötet 1946.

LPS kan nu se tillbaka på en femårig verksamhet. Sällskapet stiftades i samband med ett studiekonvent i Söderköping den 17 september 1941. De fem åren ha för Sällskapets vidkommande varit fyllda av en mångskiftande och målmedveten verksamhet för främjandet av gudstjänstliv och kyrkomusik, enkannerligen strävandena att återuppbygga en evangelisk tidegärdstradition inom vår kyrka.

LPS:s arbete har i stort sett förlöpt efter tvenne huvudlinjer: dels kursverksamhet av olika slag, dels litterär verksamhet.

Den fasta punkten i Sällskapets kursverksamhet har utgjorts av det årsmötet föregående studiekonventet, upplagt som en fortbildningskurs närmast för präster och kyrkomusiker. Vid dessa tillfällen ha bl. a. följande ämnen behandlats av följande talare:

1942: biskop Brilioth: Predikan och liturgi, kyrkoh. Peters: Den tvåtusennåriga sången, pastor Edwall: Lekfolkets liturgiska fost-ran. 1943: prof. Lundberg: Gotikens väsen, intendent Cnattingius: Uppsala möte, pastor Edwall: Liber cantus. 1944: mag. Wöldike: Thomas Laub och dansk kyrkosång, kyrkoh. Peters: Den svenska tidegården — en presentation. 1945: dr. Erics: Orgelbyggaren Sven Nordström, doc. Strömberg: Missale Lundense. — Det musikaliska arbetet vid dessa kurser har under åren 1944—46 letts av mag. Mogens Wöldike, vars verksamhet för Sällskapet varit och är av den största vikt. Betydelsefulla insatser i kyrkomusikaliskt hänseende ha vidare vid dessa kurser gjorts av kyrkoh. Adell och domkyrkoorganist Arnér. Som organister ha bl. a. medverkat musikdirektörerna A. Andreasson, Reinhold Andersson, Gotthard Arnér, R. Blennow, Ruth Ericson, A. Hedenström, Torsten Hägg, Inga Johnsson, Gustaf Petersson, Jan Pontén och Mogens Wöldike.

Instruktion i tidegärdssången har under de fem åren lämnats vid ett antal tidebönsdagar eller studiekonvent på ett flertal platser i landet. Sålunda hölls tidebönsdagar år 1942 i Söderköping och Växjö, 1943 i Jönköping, Getinge, Torpa och på Duseborg, 1945 i Uppsala. I samverkan med SSB har LPS ställt instruktör i tidegärdssången till förfogande vid Vadstenamötena 1945 och 1946.

Den 28—30 januari 1946 hölls en konferens på Duseborg mellan LPS:s och KSV:s styrelser. Härigenom inleddes ett samarbete mellan de båda organisationerna, till vilket man vill knyta de bästa förhoppningar.

LPS:s litterära verksamhet fördelar sig på trenne områden, nämligen urkundserien, den s. k. populära skriftserien och tidskriften »Svenskt gudstjänstliv». I urkundserien hava hittills utkommit facsimileupplagorna av Hög- och Bjuråkershandskrifterna (med företal av A. Adell; årspublikation för 1942), Liber cantus 1620 och 1623 (med företal av P. Edwall; årspublikation för 1943—44) samt Missale Lundense (med företal av B. Strömberg; årspublikation för 1945—49). — I den populära skriftserien hava utkommit K. Peters: Tidegård, Bo Giertz: Vårt andaktsliv (2. upplagan) och O. Hartman: Att bedja Guds Ord. — Tidskriften »Svenskt gudstjänstliv» redigeras av A. Adell. Underhandlingar hava förts rörande tidskriftens utgivande såsom i det följande gemensamt organ för LPS och KSV.

LPS ser med tacksamhet tillbaka på fem rika arbetsår. Vad kommande dagar och år skola bära i sitt sköte är visserligen ännu fördolt. Men det är Sällskapets önskan och bön att i trohet mot Kyrkans Herre få arbeta vidare i sin gärning för gudstjänstlivets, kyrkosångens och tidegårdens förnyelse i vår Kyrka.

Söderköping den 3 augusti 1946.

Arthur Adell. Knut Peters. Gotthard Arnér.

K. G. Gustafsson. Pehr Edwall.

Laurentius Petri Sällskapet.

Revisionsberättelse.

Undertecknade, av LPS:s årsmöte 1945 utsedda revisorer, hava granskat sällskapets räkenskaper för tiden 1 juli 1945 till 30 juni 1946 och få härmed avgiva följande revisionsberättelse:

Inkomster:

Behållning från 1944/1945		kr. 1.641:24
Årsavgifter för 1944	kr. 20:—	
D:o för 1945	kr. 340:—	
D:o för 1946	kr. 260:—	
D:o för 1947—49	kr. 300:—	kr. 920:—
Försäljning av Liber Cantus		kr. 103:25
Behållning å Giertz, Vårt andaktsliv och Hartman, Att bedja Guds ord		kr. 22:23
Vid Söderköpingskursen 1945:		
Bidrag av Frykbergiska stiftelsen	kr. 50:—	
Kollekter och gåvor	kr. 153:76	kr. 203:76
Diverse		kr. 23:—
		<hr/>
	Summa kronor	2.913:48

Utgifter:

Söderköpingskursen 1945	kr. 524:77
Skrivmateriel	kr. 17:75
Behållning till 1946—1947	kr. 2.370:96
	<hr/>
	Summa kronor 2.913:48

Räkenskaperna hava befunnits förda med noggrann omsorg samt försedda med nödiga verifikationer. Undertecknade föreslå därför, att sällskapet måtte tacksamt bevilja sin skattmästare, kyrkoherden teol. lic. Knut Peters, full ansvarsfrihet för hans förvaltning under den tid revisionen omfattar.

Veinge och Harplinge den 11 juli 1946.

Sven Ljung

Reinhold Andersson.

Om förarbetet till 1793 års handboksförslag.

Ett bidrag.

Handboksförslaget av år 1793 blev grundläggande för det livliga revisionsarbete, i vilket 1811 års handbok bildar slutstenen. Förslaget har en viktig plats i den svenska liturgiens historia. De olika faktorer, som medverkat vid tillkomsten av 1793 års handboksförslag, ha därför sitt stora intresse.

Förarbetet har behandlats av D. Helander i hans arbete om den liturgiska utvecklingen. Han har härvid framdragit en samling dokument, som utgöra konsistoriernas svar på K. Majt.s skrivelse av år 1792 angående handbokens förbättring. Flera handlingar, som ytterligare skulle kunna belysa förarbetet till 1795 års handboksförslag, ha emellertid icke återfunnits. Dit höra skrivelser från Karlstads och Göteborgs domkapitel, Stockholms stads- och hovkonsistorier. »Under dessa omständigheter måste fastslås», skriver Helander, »att det icke är möjligt att numera få en totalbild av huru konsistorierna ställde sig till frågan om kyrkohandbokens revision»¹⁾.

Redan tidigare ha några synpunkter framförts i Svenskt Gudstjänstliv på frågan om Karlstads domkapitels ställning till handboksrevisionen. Till Stockholms konsistoriums uppfattning skall återkommas i ett annat sammanhang. Vad, som här främst intresserar, är frågan om Göteborgs domkapitels bidrag till handboks-förslaget.

Vid överläggningarna om K. Majt.s skrivelse i Göteborgs domkapitel beslöt man att sända ett cirkulär till samtliga kontrakt-

¹⁾ Helander, Den liturgiska utvecklingen, I, sid. 66.

prostar i stiftet. Dessa ålades att inkomma med yttranden. Samtidigt uppmanades medlemmarna i domkapitlet att överväga ärendet. På grundval av kontraktsprostarnas yttranden fick lektorn och kyrkoherden O. Westman i uppdrag att författa ett betänkande, vilket också antogs av domkapitlet. Den 29 oktober 1792 avgav konsistoriet sitt betänkande¹⁾. Så gestaltade sig de yttre konturerna kring domkapitlets behandling av ärendet. Betänkandet har emellertid, såsom tidigare nämnts, icke återfunnits. Helander skriver: »Förhandlingarna i Göteborgs konsistorium äro icke möjliga att få en klar uppfattning av. Handskrifterna, som höra hit, vilka äro förvarade på landsarkivet i Göteborg, omfatta nämligen endast protokolls-boken, medan i brevboken endast omtalas, att en skrivelse i ärendet avgått till Kungl. Majt.s. Något koncept därtill finnes icke»²⁾.

Konceptet är emellertid bevarat. Och det finns i landsarkivet i Göteborg med titeln: Götheborgs Consistorii Underdånige förslag til förbättringar vid Kyrkans Rituale eller den så kallade Handboken, den 29 oktober 1792. Betänkandet är undertecknat av bl. a. biskop Wingård, J. D. Stein, I. U. Blomdahl, A. Malm, O. Westman, A. Wetterberg, S. Wetterberg, M. Lönberg och E. S. Kullman. Även skrivelserna från prästerskapet äro bevarade³⁾. Några punkter skall här framdragas om förhållandet mellan betänkandet och handboks-förslaget 1793.

Domkapitlet betonar inledningsvis nödvändigheten av en försiktig revision. »Ömtåligheten i denna sak är hos gemene man ganska stor». Den största hänsyn måste tagas till »den enfaldiga hopen». Endast de stycken i den gamla handboken, som särskilt väckte anstöt, borde ändras.

Beträffande dopritualet vill domkapitlet föra samman de bägge bönerna efter korstecknet till en enda bön med en särskild utformning. Korstecknets borttagande skulle väcka allt för stor uppmärksamhet »hos en mindre tänkande menighet». En annan formel än den, som upptages i 1693 års handbok, borde dock brukas vid korstecknets meddelande, Domkapitlet föreslår följande lydelse: Haf Jesu kors alltid för dina ögon och i ditt hjerta — en formel, som också alternativt infördes i 1793 års handboks-förslag. Inledningsallokutionen till dopritualet i den gamla handboken kritiserades starkt.

1) Helander, o. a. a. sid. 68 f.

2) Helander, o. a. a. sid. 66.

3) Göteborgs domkapitels arkiv: E. III. 120. 1792 n:r 2.

Domkapitlet föreslår här ingressen, I Gud Faders, Sons och den heliga Andes namn. Handboksförslaget har upptagit denna formel. Flera andra formella ändringar i handboksförslaget visar, att Göteborgs domkapitel övat ett bestämt inflytande. Om Judars, Turkars, Morianers och Hedningars Dop är sålunda utbytt till, Om Judars, Mohamedaners och Hedningars Dop. Såsom ett allmänt önskemål framföres, att man borde införa ett konfirmationsritual, »på det en likstämmighet i denna viktiga förrättning måtte finnas i alla församlingar öfver hela Riket, hvilken ännu icke här hunnit stadgas». Prosten och riksdagsmannen, Sven Hierthon föreslog, att konfirmationsritualet skulle hämtas ur 1575 års kyrkoordning, »vilken blifvit ansedt som ett stöd för Liturgien».

Den allmänna gudstjänsten borde börja i treenighetens namn. Före syndabekännelsen säges: I Gud Faders, Sons och den heliga Andes namn, »på thet en likhet härutinnan måtte erhållas, och icke som nu sker, visse Prester dermed börja Gudstjensten, andre icke». Denna ingress hade länge brukats i Göteborgs stift liksom också på andra ställen. Att ingressen infördes i 1793 års handboks-förslag sammanhänger uppenbarligen med dess starka ställning i praxis. Något utländskt inflytande har man här ingen anledning att räkna med¹⁾. Gloriamomentet borde ha följande utformning: Åra vare Gud i höjden och frid på jorden till människorna en god vilja. Därefter sjunges en psalm. Laudamus uteslutes sålunda. En dylik anordning, som fanns »i de flesta stiftet» och infördes i 1793 års handboks-förslag, påyrkades emellertid av flera konsistorier. Mässning borde bibehållas, eftersom det gillades av den stora hopen och även av många andra, »som kommit till större uplysning».

Ärkebiskop von Troil omtalar i sin redogörelse för konsistoriernas kritik, att ett konsistorium föreslagit införandet av apostolikum i handboks-förslaget²⁾. Förslaget till denna ändring kom från Göteborgs domkapitel. Handboks-förslaget upptog visserligen icke apostolikum, men frågan skulle bli aktuell längre fram under revisionsarbetet. Inflytande från Göteborgs domkapitel kan också spåras bakom den nya nattvardsförmeningen och kyrkotagnings-formuläret.

Hela kapitlet om de sjuka i den gamla handboken kunde enligt domkapitlets mening reduceras till en kort och tydlig förskrift om hur skriftermål skulle förrättas och nattvarden administreras vid sjuksängen — till rättelse för unga präster. Somliga präster

¹⁾ Jfr Lindquist, Handboks-förslaget av år 1800 (i KA 1944, sid. 224 ff.).

²⁾ Helander, o. a. a. sid. 229, 236.

brukade följa absolutionsformuläret i detta kapitel också vid det det allmänna skriftermålet i kyrkan, andra däremot vägrade att använda samma formulär. »Männe icke det, som Doct. Bastholm föreslagit, så framt det antages, kunde förekomma denna villrådighet utan at förringa Prästens myndighet». Domkapitlets översättning av Bastholms absolutionsformel lyder: »Är detta nu Edert fasta och oryggeliga upsåt, så kan jag som Herrens Tjenare, på mitt Ämbetes vägnar, försäkra Eder, at Herren har förlåtit eder alla edra synder, och denna edra synders förlåtelse förkunnar jag Eder i Guds Faders, Sons och den hel. Andes namn». Linneanen och prosten Pehr Osbeck i Hasslöf har förmedlat detta absolutionsformulär till Göteborgs domkapitel. Hans skrivelse med »absolutionssättet, som Doctor Bastholm föreslagit», finns bevarad. Formeln intogs också i 1793 års handboksförslag. Helander har påpekat, att Bastholm stod bakom absolutionsformuläret. Efter att ha redogjort för den danska formuleringen skriver han: »Det är ju alldeles uppenbart, att det är denna formulering, som von Troil huvudsakligen översatt»¹⁾. Sannolikt har Göteborgs domkapitels betänkande givit Troil anledning till att intaga Bastholms formulär i handboks-förslaget. Men därbakom står prosten Pehr Osbeck.

Enligt Troils redogörelse skulle man till formuläret om odöpta barns begravning göra ett tillägg »om dem, som begravas i tysthet»²⁾. Ett sådant återfinnes också i handboksförslaget av år 1793. Det har synbarligen hämtats ur Göteborgs domkapitels betänkande. Till vigselritualet föreslås en särskilt omarbetad inledningsallokution, som företer nästan fullständig likhet med motsvarande förmaning i handboksförslaget. För att bevara äktenskapets anseende hos allmogen vill man behålla brudmässan. Härigenom får äktenskapet liksom i påvedömet en sakramental karaktär. Rubriken till bönen över änkebrudar kommer uppenbarligen också från Göteborg.

Några stickprov ha hämtats ur Göteborg domkapitels skrivelse, som uppenbarligen haft betydelse för handboksrevisionen. När frågan om handboksförslaget av år 1793 togs upp till omprövning, kan detta dokument icke förbigås.

David Lindquist.

¹⁾ Helander, o. a. a. sid. 368. Flera präster i stiftet inlämnade rätt utförliga förslag. Magnus Wallerius ansåg dock, att alla ritual, som voro relikter från påvedömet, borde förkortas till hälften, och tiden bättre användas till predikan och katekesförhör.

²⁾ Helander, o. a. a. sid. 417.

Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421—1590.

Med inledande studier utg. av Jonas L:son Samzelius. Uppsala 1945. Pris 15:— kr.

Av vårt lands fåtaliga räkenskapsböcker från medeltiden — det finns bara sju sådana utom biskopliga och domkapitlens — intar Kumla kyrkas i Närke i Uppsala Universitets bibliotek tredje plats i ålder. När den nu utgivits med en lärd inledning och en kommentar av bibliotekarien Samzelius är det till stor glädje för kyrkohistoriskt intresserade. Det visar sig vid en genomläsning av handskriftsutgåvan, att den måste tilldra sig uppmärksamhet även från den kulturhistoriska och konsthistoriska forskningen för att inte nämna hembygdsforskningen i trängre mening. Samzelius börjar sin skildring av handskriften med en analys av handstilar och ger därvid en framställning av prästerna och deras öden under denna tid. På grundval av handskriften skildras sedan bebyggelsen under 1400- och 1500-talet, vidare glimtar ur näringslivet särskilt järnproduktionen, om kyrkionde och kyrkans skatter, dess egendom särskilt korna, kolegan och andra lånerörelser samt avlat, subsidier m. fl. avgifter. Ett viktigt avsnitt behandlar sockens självstyrelsen och ett annat kyrkobyggnaden och inventarierna.

Största betydelsen torde handskriften äga som källa för ekonomisk historia. Ett studium av tiondeuppgifterna jämförda med tiondelängder från 1526 och 1554 är synnerligen givande och har på ett intressant sätt behandlats av utgivaren. Även kyrkogodsens förvaltning blir belyst på ett sätt som annars sällan kommer ifråga. Kyrkoherdens inkomst under medeltidens slut låter sig beräkna med en viss sannolikhet — författaren sätter den till 35 mark, en rätt betydande summa. En egendomlig biinkomst för kyrkan var »kolegan», som bestod i uthyrning av kyrkans kor, tidvis 16 stycken.

Den omfattande lånerörelsen, som avslöjas i räkenskaperna, låter oss ana en kreditgivning, som måste ha spelat en stor roll i dåtidens penningfattiga Sverige. Författaren taxerar årsomslutningen till omkring 150 mark. Vissa utgiftsposter ge oss värdefulla glimtar av socken- och kyrkolivet. Så t. ex. kan man följa utgiftsposterna för rökelse ända till 1537, då de plötsligt sluta. Reformationen bryter in. År 1521 hade en dyrbar monstrans inköpts, men det dröjde inte länge förrän Gustav Vasa »lånade» den. Sju

år tidigare (1530) nedskrevs den innehållsrika notisen: Dominus rex leuavit agrarium et decime (Herr Konungen uppbar avraden och tionden). Den innebär, att staten hade övertagit kyrkans beskattning, och kyrkan fick nöja sig med offergåvor och testamenten. År 1538 förekommer utgiften till domkyrkan för smörjelse för sista gången. Fyra år därefter inköptes Gustav Vasas bibel för 10 mark, och 1544 gjordes en predikstol för 10 öre.

Uppgifterna rörande särskilt kulten, som finnas, äro av mycket stort intresse. Vid biskopsvisitationen 1488 invigdes högaltaret till ära för den treeniga Guden och för Johannes döparen, S:t Lars, S:t Eskil och lokalhelgonet Torgils. Fem altaren funnos dessutom nämligen Det heliga korsets, S:t Olovs, S:t Annas, S:t Gregorius' och Alla helgons altaren.

Inköp av inventarierna ge i vissa fall ytterst märkliga upplysningar. Mäss- och altarkläden noteras noga likaså kultbilder. Ytterst värdefull är uppgiften om inköp av en Mariabild i Vadstena år 1473 för 136 mark. Det är första gången konsthistorikern får en direkt fingervisning om en skulptur från klosterverkstaden i Vadstena, och betydelsen av denna notis för specialforskaren kan inte överskattas. År 1439 inköptes det stora altarskåpet, vars ursprung tyvärr inte omtalas. Men redan årtalet kan noteras med tacksamhet. Altarskåpets konsthistoriska ställning berör förf. mera flyktigt. Däremot ägnas större utrymme åt martyren Torgils, Kumla sockens eget helgon, som hittills knappast varit känd.

Efter inledningen och själva utgåvan följa som bilagor samtliga avlatsbrev för Kumla kyrka, en förteckning över lagmansnämnder 1525—1548, en kyrkotiondelängd i Kammararkivet från 1554, en sammanställning av kyrkans inkomster 1421—1569 och av kyrkoinventarier, register över helgdagar, helgon och marknader m. m. Enbart inventarielistan trollar fram en strålande bild av en medeltidskyrkas liv med dess rika gudstjänst och kyrkliga processioner med blosstaken, bloss, fanor, kors, rökelsekar, S. Torgils och S. Cecilias skrin m. m.

Samzelius mönstergilla publicering av Kumla kyrkas gamla räkenskapsbok är en fängslande läsning. För anmälaren ha en medeltidskyrkas dagliga liv aldrig framträtt så levande.

Bengt Cnattingius.

Sacræ cantiones

Gottfrid Berg: Sacræ cantiones. Nordiska Musikförlaget.

Föreliggande samling är, för att citera utgivarens förord, »ett urval körkompositioner, till övertvägande delen från den protestantiska kyrkomusikens kraftfulla ynglingaålder — — — verk som icke tidigare trycks med svensk text. Några av de i samlingen representerade tonsättarna torde hittills ha varit alldeles okända för oss».

Det är imponerande ting som här framlägges. Man måste böja sig i vördnad och beundran inför denna kärnfriska musik, som verkligen består och ej av tiden härjas. Vilken strålande rik period i protestantisk kyrkomusik 15—1600-talet ändå var! Sveriges kyrkas kördirenter ha ej rätt att undanhålla kör och församling dessa saker. De bör vara föremål inte bara för enskilt studium och — som så många gånger sker — högaktningfull beundran på avstånd, utan bör brukas såväl av de mindre landskyrkokörerna som av de mera avancerade körerna. Där finns material för bådadera.

Om kompositionerna mestadels är obekanta, så är många av deras mästare det förvisso icke. Bland de 18 representerade återfinner man bl. a. Joh. Eccard, Hans Leo Hassler, Schütz och Melchior Vulpius. Av deras produktion har redan många mästerverk blivit våra körers egendom. De här framlagda kompositionerna står inte efter vad som redan är bekant. Vidare möter man Jacob och Michael Prætorius, Henry Purecell, Lucas Osiander och Johann Walther (Luthers vän och samtida). Bland de som framträder f. f. g. i modernt sammanhang kan nämnas Erhard Bodenschatz, teolog och kyrkomusiker död 1636 i Gross-Osterhausen, även representerad i Västerås gymnasiebibliotek och följaktligen tidigare sjungen i svenska kyrkor. Vidare Matheus Le Maistre, nederländsk komponist anställd som hovkapellmästare i Dresden 1554, Stephan Mahn, betydande tysk komponist från 1500-talets förra hälvt samt Martin Jeuner, 1612 hov- och stiftsorganist i Ausbach.

Sacræ cantiones är en samling som man känner odelad tacksamhet att få ta del av. Må den också flitigt anammas.

G. Arnér.

Kyrkans Aftonbön.

Kyrkans aftonbön, veckans och kyrkoårets completorier ur Den Svenska Tidegården. Gleerups Förlag. Hft. kr. 1:25, kart. kr. 1:75.

De outtröttliga arbetarna för tidegårdens förnyelse, kyrkoherdarna A. Adell, Söderköping och K. Peters, Söndrum, ha nyligen låtit utgiva ett särtryck ur Den Svenska Tidegården, betitlat »Kyrkans aftonbön» och omfattande veckans och kyrkoårets completorier. Häftet, som sammanlagt upptager 80 sidor, avslutas med tideböner vid särskilda tillfällen, apostla- och martyrdagar samt »då någon ligger på bår», och slutligen litanian. Avsikten med detta särtryck är tydligen att underlätta möjligheterna för församlingarna att genom inköp i större antal kunna tillhandahålla bönböcker för deltagare i aftonböner. Då det ofta visat sig, att just completoriet är den tidebön, som är lättast tillgänglig för den för tidegårdens böneform främmande bedjaren, har denna lilla bönboksutgåva utan tvivel en viktig uppgift att fylla i arbetet för tidegårdens förnyelse. Det mycket låga pris, som åsatts bönboken (vid inköp av 50 ex. hft. kr. 1:—, kart kr. 1:40), bör också kunna underlätta tidegårdens väg till våra församlingskyrkor.

Eric Nilsson.

Recensioner.

Sigurd Pira: Från norra Smålands medeltid. Kyrkohistoriska studier (Förf:s förlag). Jönköping 1946. Kr. 5:—.

Den flitige forskaren, landsfiskal Sigurd Pira i Tranås, som sedan länge riktat vår kulturhistoriska forskning med lärda undersökningar, har under ovanstående titel samlat sju studier. De ha alla en topografisk utgångspunkt och omspänna Linköpings södra stiftsdel under medeltiden. En värdefull undersökning är den första avhandlingen, som behandlar kyrko- och klostergoods i Vedbo. Flera

uppsatser behandla hagiografiska problem, där Pira kan meddela många nya och betydelsefulla iakttagelser t. ex. om Egidiuspenningen och Botolf i Småland. I samband med sistnämnda uppsats meddelas en översättning av Botolfs legend författad av kyrkoherde Ericus Simonis i Lommaryd, som 1442 blev munk i Vadstena. Andra förträffliga bidrag ha övernä- gande antikvarisk-topografisk karaktär. De måste betecknas som mönster- gillt utförda studier i hembygdens historiska topografi.

Bengt Cnattingius.

Anmälan.

Med detta dubbelnummer avslutar Svenskt Gudstjänstliv sin tjugoförsta årgång.

Såsom läsaren av detta häfte finner, har tidskriftens medarbetarkrets utvidgats utanför landets gränser och innehållet har delvis erhållit en nordisk prägel.

Detta bereder Red. en stor glädje, då detta är ett tecken på begynnande normala förbindelser med utlandet, framför allt med våra frändefolk i Norden. Härmed har en gammal tanke slutligen förverkligats. Det är Red.:s förhoppning att det inledda internordiska samarbetet skall kunna vidmakthållas och utvidgas. Uppenbart är att de nordiska kyrkorna i den tid, som ligger framför oss, mer än någonsin äro i behov av att känna varandras inbördes stöd och hjälp, också i fråga om gudstjänstlivet.

Vad angår tidegårdens återuppväckande inom Nordens kyrkor, är situationen uppenbarligen sådan att det föreligger all anledning att söka bibehålla och utvidga den vunna gemenskapen. Det skall vara denna tidskrift angeläget att i kommande årgång förmedla erfarenheter och intryck från våra grannländers kyrkor. Givetvis skall detta informationsarbete icke uteslutande röra tidegården utan hela gudstjänstlivet i Norden.

I förhoppning att tidskriftens nuvarande medarbetare och läsare alltfört vilja understödja Red. i dess strävanden anmäles härmed tidskriftens tjuogoandra årgång och uttalas ett hjärtligt tack till medarbetare och till C.W.K. Gleerups förlag, Lund.

Söderköping Allahelgonsdag 1946.

Arthur Adell.

Tidskriften erhålles bäst genom att prenumerationsavgiften kronor 4:50 insändes till C.W.K. Gleerups förlag, Lund, på postgiro nr 30843.

NYHETER

Magda Wollter: Dit S:t Petri klockor nådde. Berättelser. 12: 50, inb. 16: 50

G. O. Rosenqvist: Finlands kyrka. Olaus Petriföreläsningar. 9: 50

Regin Prenter: Spiritus creator. Studier i Luthers Theologi. 14: 50

GLEERUPS

OLOF HAMMARBERG**ORGELBYGGARE**

NYA VARVET

Tel. Göteborg 29 12 60

Tillverkar kyrkoorglar.

Utför alla i yrket förekommande arbeten.

Innehåller mästarebrev.

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

ORGELMUSIK

VID

JORDFÄSTNING

samlad och utgiven av

Albert Runbäck

“Tendensen i Runbäcks samling är alldeles riktig — den tendensen nämligen, att kyrklig musik skall byggas huvudsakligast på kyrkans egen skatt av koralmelodier, varigenom gudstjänstmusiken givetvis får en mera äkt-kristen prägel.“

*Karl-Erik Svedlund**Dagen 23 sept. 1946*

Pris kr. 6: 50

Regeringsg. 35 - Stockholm - Tel. 231115

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FORENING.

Tillverkar piporglar,

som utmärka sig för största hållbarhet

samt god »orgelmässig» ton.

Mångårig erfarenhet.

**ORGELBYGGARE
GÖTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

A. MAGNUSSONS ORGELBYGGERI**GÖTEBORG PIPORGLAR**

Telefoner:

15 12 79, 16 59 29

•

SVENSKT

KVALITETSARBETE

enligt klassiska principer och tillförlitliga konstruktioner med karaktäristisk och ekonomisk disposition och konstnärlig intonation. Ombyggnader och restaureringar av äldre verk samt anläggningar för elektrisk bälgdrift utföres.

Dispositioner och kostnadsförslag på begäran.